

z a l i v

SREČKO KOSOVEL — TRST

SAMO PAHOR — USTROJ SLOVENSKE MANJŠINE
NA TRŽAŠKEM

FILIBERT BENEDETIČ — KAR IMAŠ

STOJAN SPETIČ — O OPREDELITVAH

IRENA ŽERJAL PUČNIK — TRAGEDIJICA NA
GROBLJAH

LUDOVİKA KALIAN — PESMI

PAVLE MERKU' — KNJIGA O LEPI SLOVENŠČINI

RADOSLAVA PREMRL — MOJ BRAT JANKO-VOJKO

BORIS PAHOR — TRŽAŠKI ZAPISKI

ŽIVA GRUDEN — HOMO HOMINI LUPUS

ANTON SLODNJAK — OPOMBE H KNJIGI
»VERONIKA DI DESENICE«

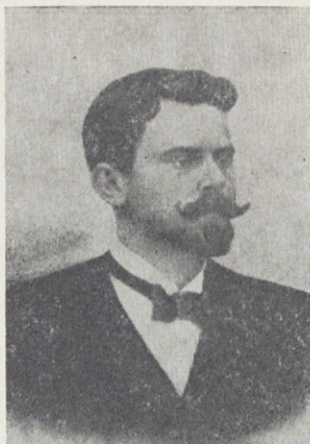
BORIS PAHOR — SLOVO OD PRIJATELJA

DN — VARIJACIJE NA GLASBENO TEMO

ODPRTO PISMO, GLAS UREDNIŠTVA, CVETKE

207200
+

207200

*O srce, kaj si morje postalo,
da bodeš nove želje pokopalo,
kot nekdanj stare potopilo si?*

zali v

maj 1967 ■ štev. 5

Revija za književnost in kulturo;
izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki
razsodni slovenski besedi, za katero si upa
avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega
odbora se prištevajo med sodelavce. Njih
imena so navedena zgolj zato, da se ustreže
formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Marko Kravos, Filip Fischer,
Milan Lipovec, Boris Pahor, Igor Tuta*

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST

Revijo so podprli:

*dr. inž. Peter Merkù, Marija Bogataj,
dr. Sonja Mašera, Stanko Pertot, Ema
Tomažič, Slobodan Polojaz, Ugo Margon,
dr. Dorče Sardoč, Leopold Ažman, Pavla
Velčič, Evelina Pahor, N. N., Just Colja,
Drago Martelanc, Boris Cek, Hočevvar.*

Cena posamezne številke

300 lir

Tiskala Tiskarna Graphis
Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

PN 167/1969

z a l i v

II. letnik

Na strani 38. sedmo poglavje, 13. vrsta na-
mesto »Če zdaj o tem samo govorim...«
beri: »Če o tem zdaj javno govorim...«

TRST

1967

PESMI

<i>Filibert Benedetič</i>	Kar imaš	13
<i>Camillo Brero</i>	Hrepenenje po jasnini, Kot obrezana trta	161
	Cas šepetaje mineva	162
<i>Gustavo Buratti</i>	Simbol, Somrak	159
	Potok	160
<i>Filip Fischer</i>	Brezčasje, Jesen pod Kontovelom	93
	Lepa Vida, Nocturno	94
<i>Alajz Gradnik</i>	Sonet o človeštvu	89
<i>Ivanka Hergold</i>	Lajajte	90
	Čez koliko... let, Sanjam te	91
	Julija se je poročila	92
<i>Ludovika Kalan</i>	Svetilnik	20
	Zelena pesem mojega jutra, Zakaj	21
	Ne morem od tod	33
<i>Matjaž Kocbek</i>	Leoparda, C' est la vie	87
	Ribarija	88
<i>Marko Kravos</i>	Vihar	149
<i>Luciano Rocca</i>	Zvezde	160
	Prešerna pijanost	161
<i>Umberto Luigi Ronco</i>	Prekletstvo sončnic	162
<i>Herman Vogel</i>	Odpustnica, Ekshibicija	85
	Premiki: proti praznini, Naša lega	86

PROZA

<i>Živa Gruden</i>	Homo homini lupus	43
	Poltrežno razmišljanje	99
<i>Edvard Kocbek</i>	Iz »Nemških zapiskov«	141
<i>Srečko Kosovel</i>	Trst	1
<i>Zarja Matičetov</i>	Splet korakov na uličnem asfaltu	150
<i>Irena Zerjal Pučnik</i>	Tragedijica na grobljah	17, 75

ESEJI

<i>François Fontan</i>	O nacionalnosti in humanizmu	153
<i>Igor Kosmina</i>	Manjšine v italijanskem ustavnem sistemu	64
<i>Pavle Merku</i>	Ljudsko izročilo v Terski dolini	137
<i>Boris Pahor</i>	Slovenstvo danes	57
<i>Samo Pahor</i>	Ustroj slovenske manjšine na Tržaškem	5
<i>Pavel Štranj</i>	Med resnico in celotno resnico o Izraelu	171

ZAPISKI

<i>Gustavo Buratti</i>	Piemontska poezija	158
—dn—	Variacije na glasbeno temo	50
<i>C. Hren</i>	Vietnamsko vprašanje	198
<i>Dušan Hreščak</i>	O ustanovitvi slovenske socialistične stranke	103
<i>Marko Kravos</i>	Ob mlajši tržaški generaciji	62
<i>Danijela Nedoh</i>	Ubaldo Vrabec med nagrajenci	210
<i>Odbor bivših mladinskih društev</i>	Izjava	191

<i>Boris Pahor</i>	Tržaški zapiski	34, 114
	Slovo od prijatelja	49
	O slovenskem socializmu	163
	Neprazniške misli	183
<i>Stojan Spetič</i>	Kongres Mednarodnega združenja	192
<i>Uredništvo</i>	O opredelitvah	14
	Slovenska levica	3
	Slovenstvo danes	131
	Naša sodba	190
	Obramba ogroženih jezikov	69

SPOMINI

<i>Radoslava Premrl</i>	Moj brat Janko - Vojko	26, 108, 175
-------------------------	------------------------------	--------------

NAŠA KNJIŽNICA

<i>Pavle Merku</i>	Knjiga v lepi slovenščini	24
<i>Anton Slodnjak</i>	Opombe in dopolnilo k »Veronica di Desenice«	46

POGLED NA ODER

<i>Savina Remec</i>	O letošnji gledališki sezoni	125
	Začetek sezone na našem odru	207

ODMEVI

<i>Marko Kravos</i>	Pismo prijatelju	133
<i>Boris Pahor</i>	Pismo uredniku gospodarstva	54
<i>Stanko Pertot</i>	Pismo Primorskemu dnevniku	132

PRIPOMBE NA ROB

<i>Marko Kravos</i>	Prispevek k slovenskem pravljicarstvu	135
	Dvakrat po obroču	53
	Zadnja Pahorjeva glosa	54
	Zapisek o poročanju	179
	Kultura na Slovenskem	180
<i>Bolhofer</i>	Cvetke iz domačih logov	56, 136, 215

LIKOVNI PRISPEVKI

<i>Jože Cesar</i>	Dario de Tuoni (olje)	49
<i>Ivo Petkovšek</i>	Studio (lin.)	84
	Morska skrivnost (lin.)	124
<i>Lojze Spacal</i>	Barvna reprodukcija grafike (priloga št. 8 — 9)	

SREČKO KOSOVEL

TRST

I.

Kako lep je Trst, ako ga gledaš s spočitim, jasnim očesom, z neskajeno tišino v duši, z neranjeno dušo!

Desetleten sem ga videl tako. Samo en dan sem ga gledal tako in slutil njegovo skrivnost. Med dehtečimi akacijami je vozil tramvaj, ki vozi od Opčin do Trsta, od obeliska do mesta, od vrha do globine. Kako čudno! Kolik prepad med Trstom in okolico! In vendar: kako naraven prepad! Od obeliska vidiš Trst in morje; slika stoji pred očmi, samo slika, zastrta s pajčolanom tvorniškega dima. Morje vidiš, pa ne veš, kje neha, ladje vidiš, pa ne veš, kam gredo; vse je slika, gledaš jo s hriba, negibno, tiho, zastrto. A ko prideš v Trst med visoko strugo hiš: zvone, kričanje, živahno razgovarjanje z okna na ulice, pogovor iz četrtih nadstropij, ki si stoje nasproti, prodajalci jutranjih listov, avtomobili, kočije, visoke hiše. Med ulicami se plazi trudno, belo sonce. Študente vidiš, uradnike, delavce, kmetice s Krasa; pred trgovinami stoje trgovci, pred brivnicami zaspani brivci, pred krčmami krčmarji.

Življenje, živo, živahno, pozvanja — joče, veselo-veselo? Mogoče tudi veselo. Mogoče se zaradi tega spomnim najrajši vožnje s tramvajem z Opčin v Trst. Med zelenimi akacijami se prikaže sinje morje, veter zapiha ob tramvaju, tih pogovor čuješ, molčiš. A čim globlje se spušča tramvaj, tem bolj čutiš, kako so hiše poševne in kako si ti pokončen. Tramvajski zvonec resno zazvoni, z globokim svečanim glasom. Slika, ki si jo videl raz hrib, oživi; kar si objel z enim pogledom, oživi v tisočernih zvokih, med temi zvoki se izprehajaš ti.

II.

Kdo si, človek, kam si se napotil? Kdo si ti, brezposelni težak, ki sedi na kamnu, v senci vrtnega zida? Kakor ta kamen je trd tvoj obraz, kakor ta senca, ki sedi v njej, je teman. Kje

je klesar, kdo je kipar, ki je v tebi izdolbel tvoj trdi izraz? In kdo si ti, ki hitiš mimo mene? Neznanec, kam hitiš? Kdo je najemnik, ki te je najel, da hitiš in hitiš? Muka je v tvojih korakih, o brat! Tvoje življenje je blesk tisočerihi ostrih luči, ki te peko do duše, do srca, da bežiš. Bežiš, da ubežiš svoji lastni bolečini. Ali ji boš ubežal?

Joj, skoro sem se preveč zamislil. Strmel sem v dvoje ljudi, gledal sem dva človeka in sem pozabil, da jih je dvakrat stotisoč ali še več, ki vsi tako beže, trpe, beže pred lastno bolestjo, pred lastnimi mukami. Vsi beže: sladoledarji, kolporterji, težaki, uradniki, študenti, mornarji, cigani, žene, vozniki, šoferji, učitelji — vsi beže za nečim neznanim. Vsak ima cilj, a ta cilj mu je samo postaja. Odpočil se bo in bežal dalje. Bežal bo, bežal in ne bo ubežal.

Kdo bi si mislil, da bežijo vsi ti ljudje za smrtjo, vsi s tako naglico, tako živahno.

Vsi, ko da so vsi en človek. In z njimi jaz, ki sem prišel v mesto samo za en dan.

Mesto gori v opoldanskem soncu. Tlak žari, zidovi bleščijo, okna slepijo. Ob zidovih, v majhnih sencih sedijo delavci in kosijo. Na tramih sedijo, njihove žene pa na tleh. V rokah držijo plave vrčke. Tiho je vse. Slišiš samo, kako udarja žlica ob rob vrčka.

Ako stopiš v park, te objame skrivnostna tišina. Ne življenja, ne smrti ne čutiš, zdi se, kakor da se preliwa skozi vrata svetlobe dan v noč in noč v dan. Da je svetlo, kadar ljudje umirajo, prav tako, kakor kadar se porajajo. Da sploh mesto ne pozna skrivnosti življenja in smrti. Rodiš se na ulici, na podstrešju, v kleti ali sobi. Rodiš se. Tvoje ime zapišejo v knjigo, kjer jih je zapisanih že več tisoč. Brat jim postaneš, brat po življenju in smrti. Umreš lahko na ulici, ali te pvozijo, ali se utopiš, ali se obesiš. Ali pa umreš v sobi, kjer so svečano zastrita okna. Mesto ne pozna ne življenja ne smrti. Življenje in smrt je v enem.

Veter je pripihal v park. Tam zunaj, na ulici je vzvrtinčil val prahu, ga pognal kvišku in ga zopet poglel. Kako čudna pri-spodoba.

V stolpu je odbila ena ura. V mestu ji pravijo trinajsta.

V mestu so vse ure trinajste.

SLOVENSKA LEVICA

Mislimo, da je večina levo usmerjenih tržaških Slovencev, to je Slovencev, ki niso bili in niso komunisti, ki niso bili in niso marksisti, ampak čustveno, emocionalno socialisti, postala brezglava množica, ko je bila razpuščena *Neodvisna socialistična zveza*.

Ta zveza, kakor vsi vemo, se je rodila po razcepu komunistične enotnosti, bila je organizacija, ki so jo vodili pristaši jugoslovanske poti v socializem, a številčno moč so organizaciji dajale tiste plasti slovenskega prebivalstva, ki o marksizmu, leninizmu, stalinizmu, trockizmu in jugoslovanskem revizionizmu niso imele najmanjšega pojma. Bili so to ljudje, ki so bili vsi protifašistično razpoloženi, eni zavoljo predvojnih izkustev, drugi zavoljo udeležitve v narodnem osvobodilnem boju, nekateri spet zavoljo čustvene navezanosti na matično republiko Slovenijo. Mirno lahko rečemo, da vsi ti v glavnem niso imeli nikakršne načelne priprave, ravno narobe, za Zvezo so glasovali tudi ljudje, ki so bili v zasebnem življenju verni, a so bili in so politično in socialno napredni. Slo je torej za nekako vodilno marksistično jedro, okoli katerega so se zbirale socialnodemokratske in druge heterogene sile.

Večji del teh sil je ostal na cedilu, ko se je *Neodvisna socialistična zveza* sama razpustila in so njeni voditelji odšli deloma v KPI (Komunistično partijo Italije), deloma v PSI (Partito socialista italiano).

Kakor ves povojni čas so namreč moške, ki so vodili zamejsko politiko, ukrepali po čisto ideološkem načelu, to je na osnovi pravil razrednega boja. Narodni interesi so seveda tudi prišli v poštev, a zmeraj samo kot sestavni del delavskega gibanja. Zato je človek, ki je ugovarjal razpustu *Zveze*, dobil zelo preprost odgovor: »Nima smisla imeti še tretjo delavsko stranko, ko pa obstajata že dve, komunistična in socialistična.«

Rekli smo, da je velika večina slovenskih ljudi ostala na cedilu, to se pravi, da se je ob volitvah morala odločiti, če naj voli eno od dveh Italijanskih strank ali pa naj se pridruži *Slovenski skupnosti*, ki je bila tedaj v glavnem desničarska.

Nobenega smisla nima natanko obnavljati dileme in notranje boje slovenskih ljudi; zadosti bo, če rečemo, da se je veliko število glasov razpršilo, ker se Slovenci niso mogli odločiti, komu naj oddajo svoj glas.

Pozneje se je ob volitvah stanje precej spremenilo, ker je precejšnje število nekdanjih volivcev *Neodvisne socialistične zveze* volilo za *Slovensko skupnost*, medtem ko je še zmeraj ostajal lep odstotek Slovencev, ki je v odločilnem trenutku rajši oddal svoj glas independentistom ali pa oddal belo glasovnico.

A bolj kakor pravkar omenjeno zelo pomembno vprašanje volitev nas zanima klavrn položaj levo usmerjenih slovenskih ljudi, ki zdaj nimajo svoje politične organizacije. Zakaj na dlani je, da ne morejo čutiti in ne čutijo, da je Partito socialista italiano njihova organizacija. (Slovenski proletariat se je hitro odločil za Komunistično partijo, takó je ta po razpustu *Neodvisne socialistične zveze* malo pridobila. Zato je govor predvsem o socialistih, kot c poglavitnih naslednikih odpravljen *Zveze*.)

Drugače bi kajpada bilo, ko bi levi Slovenci imeli svojo stranko, ki bi se ob volitvah sporazumela s tistim, ki bi ji več dal. V tem primeru bi

slovenski socialist čutil, da je povezan, da je strnjen, skrbel bi za naraščaj. Tako pa se je njegovo politično delovanje razblinilo, čut skupnih smotrov je shlapel, obrambna povezanost se je razmrnila.

Gotovo, nekdanje vodstvo *Neodvisne socialistične zveze* je računalo, da bo z ideološko potezo rehabilitiralo svoj socializem očitka nacionalizma, obenem je mislilo, da bodo z vključitvijo v državno stranko (govorimo predvsem o italijanski socialistični stranki) sl. venski socialisti postali legalni. Poleg tega pa je veljala parola, da bodo italijanski socialisti prišli v vlado, kar bi avtomatično prineslo hitro reševanje naših vprašanj.

Ne vemo, koliko so bili pri tem zares naivni, koliko pa je bil to samo poskus izgovora. Zakaj vsem je bilo jasno že ob točki 3, ki je bila edina vnesena v ustavo pokrajine Furlanije Julijske krajine, da od delavskih strank v Italiji ne bo prišlo dosti odrešilnih dejanj.

Vsem Slovencem je jasno, da bi se tako komunisti kakor socialisti v Italiji, tudi če ne bi imeli slovenskih ljudi v svojih strankah, morali bojevati za pravice tujerodne skupnosti. Njihova načela jim to nalagajo. Zato bi prav lahko sprejeli obstoj slovenske socialistične stranke, razumeli bi namreč, da se majhna skupnost, ki jo obkrožuje močnejši narod, počasi, a vztrajno krha, če nima združevalne sile. Ta sila pa je lahko samo organizacija, v kateri ljudi združuje skupno kulturno izročilo, skupna daljna in bližnja zgodovina, predvsem pa skupen nacionalni jezik.

Mislimo, da bi to italijanski socialisti (pa tudi komunisti) razumeli; vsekakor pa bi morali sprejeti dejstvo, ko bi takšna slovenska stranka obstajala. Nedopustno pa je, da te potrebe po koheziji slovenski socialisti niso čutili ali niso marali čutiti.

No, a v tem kratkem pregledu ne gre za zgodovinski prerez niti za polemično hotenje, ampak preprosto za ugotovitev, da so slovenski ljudje, ki so levo usmerjeni, počasi prišli do jasne zavesti svoje ne-svobode. Zavedati so se začeli, da so doslej zanje odločali drugi, in da je dozorel čas, da odslej odločajo sami.

Na kratko se temu pravi, da zmeraj jasneje vedo, da hočejo svojo organizacijo, ki bo zbrala slovensko levico, tisto raztepeno in brezglavo, ki ob volitvah oddaja glas vsakokrat drugemu, nekako po nagonu, zavoljo članka, ki je izšel na predvečer volitev, ali pa zavoljo nenadnega vzgiba slovenskega čuta.

Slovenska levica si želi skupnega doma, skupnega ognjišča, če naj rabimo obrabljen izraz, želi si strnjenosti in bratskega soglasja. Ne misli seveda, da bo ta njena nova organizacija povezovala kdove kako številne množice, a to je za zdaj ne zanima, hoče samo odločati sama o sebi, hoče, da bi, ko bo šla na volišče, za partnerja, s katerim se bo od primera do primera povezala, pomemben činitelj. To se pravi, da hoče biti subjekt.

Uredništvo

»Vsak ima pravico do svobode misli in besede: ta pravica obsega pravico, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja, in pravico, da vsak lahko išče, sprejema in širi sporočila in ideje s kakršnimikoli sredstvi in ne glede na meje.«

(19. člen Splošne deklaracije človekovih pravic. - OZN 1948)

SAMO PAHOR

USTROJ SLOVENSKE MANJŠINE NA TRŽAŠKEM

PO PODATKIH SPLOSNEGA POPISA
PREBIVALSTVA 15. OKTOBRA 1961*

Popis prebivalstva je statistična operacija, ki naj seznanj oblasti z ustrojem celotnega prebivalstva države na določen dan in uro in jim tako omogoči pravilnejšo usmeritev njihovega delovanja. Zato ni čuda, da je osrednji statistični zavod v Rimu (ISTAT), ki vsakih deset let izvede popis prebivalstva in z istim namenom zbira tudi vse mogoče drugačne statistične podatke, neposredno podrejen predsedniku vlade.

Kjer je prebivalstvo po narodnosti različnega izvora, je že ustaljen običaj ugotavljati tudi narodnostni ustroj prebivalstva. Isti običaj je ustaljen tudi povsod tam, kjer pripada eni narodnosti le majhen del prebivalstva in govorimo o narodnostni manjšini. Tu pa kaj rado pride do temeljitega prevrata. Namesto da bi bila statistika temelj politike, je politika temelj statistike.

Od časov prebujenja narodnostne zavesti in poznejših narodnostnih bojev je narodnost manjšin prenehala biti prirodna znamenitost dežele in postala njihov izvirni greh. Manjšina postane **ipso facto** sovražnik države, nasprotnik ustaljenega reda, po možnosti tudi kulture in omike, a v najboljšem primeru nujno zlo. Slovenci na Tržaškem smo že bili **panslavisti, srbofilii, slavocomunisti, antiitaliani**, pa zopet **slavocomunisti** in **filoslavi** ter leta 1961, vsaj nekateri, tudi **sovversivi**. (1)

V takih razmerah je rezultat popisa po narodnosti sad dveh politik:

- a) politike tistih bogaboječih zasebnikov, ki na noben način nočejo biti deležni sadov izvirnega greha, temveč hočejo biti za vsako ceno člani edino zveličavne večine. Samo po sebi je umevno, da je ta politika le veren odsev vladne politike do manjšine;
- b) politike države, ki določa, kako bo vprašanje o narodnosti postavljeno in kako bodo odgovori interpretirani. Ta politika običajno izhaja iz gledišča, da je treba sovražnikom države pognati strah v kosti: to pa je najlažje doseči s tem, da jim pokažeš, kako maloštevilni so in kako brezupno je njihovo rovarjenje.

V skladu s tako politiko so oblasti leta 1961 izbrale svojim potrebam primerno vprašanje. Ker so bili strokovnjaki mnenja, da je neposredno vprašanje o narodnosti dvoumno, ker se ponekod narodnost (*nazionalità*) istoveti z državljanstvom, so svetovali vprašanje o jeziku. O tem vprašanju pa je bila sama statistična komisija Organizacije združenih narodov mnenja, da naj si vsaka država sama izbere obliko, ki najbolj ustreza njenim lastnim interesom. (2)

Ker je dobro znano, kakšne interese ima Italija na svoji vzhodni meji, je bilo neizogibno, da so oblasti postavile vprašanje tako, da bodo

*) Istituto Centrale di Statistica, 10° Censimento Generale della Popolazione, 15 ottobre 1961, III, Dati sommari per comune, 32, Provincia di Trieste, Roma 1965. Appendice, Dati per lingua d'uso.

(1) To je mnenje takratnega tajnika tržaških republikancev (Il Gazzettino, 8.6.1961, str. 4).
(2) Statistical Office of the United Nations, Principles and Recommendations for National Population Censuses, New York, 1958, str. 16, točka 419.

rezultati pokazali Trst kar najbolj italijanski. Bilo je torej postavljeno vprašanje o jeziku, ki ga popisaneec običajno govori v družini.

Pri odkritosrčnem odgovoru bi na tako vprašanje odgovorili, da govorijo italijansko (poleg samih Italijanov):

- a) tisti maloštevilni državljani, katerih družine so bile že pred desetletji jezikovno povsem poitalijančene, a se oni še vedno čutijo Slovenci;
- b) vsi tisti Slovenci, ki se zaradi dobljene vzgoje in okolja, v katerem živijo, laže in pogosteje izražajo tudi v družinskem krogu v italijanščini;
- c) vsi Slovenci v mešanih družinah, saj je splošno znano, da vsaka slovenska družba, brž ko se v njej pojavi en sam Italijan, govori italijansko.

Ker pa je v Italiji z ustavo zajamčena svoboda misli in izražanja, je neizogibno prišla do izraza tudi politika zasebnikov. Tako je izjavilo tudi nedoločeno število Slovencev, ki doma govorijo slovensko, da govorijo italijansko. In ker svet ni tako črno bel, kot ga nekateri rišejo, je bilo pri popisu precej sivine: številni popisanci so navedli po dva jezika, pogosteje italijanščino in slovenščino, redkeje slovenščino in italijanščino.

Od tu naprej imamo opraviti z interpretacijo in razvrstitvijo, ki so jo pristojne oblasti dale zbranim podatkom. Zdi se, da je usoda omenjene sivine državna tajnost. V statistiki je namreč običaj, da se pri razvrščanju vsakovrstnih pojavov po predalčkih napravi za vsako zvrst poseben predalček; če pa ni prostora za poseben predalček, damo po dve malo različni zvrsti v en sam predalček in pod črto označimo, katere ne popolnoma odgovarjajoče primerke smo dali v določen predalček. Ta običaj je znan tudi ISTAT, saj je pri razdelitvi prebivalstva po stanu uvrstil ločene med poročene in razvezane med vdovce ter to označil pod črto. (3)

V našem primeru je bil za namene države bolj primeren odstop od tega običaja. Le en sam znak (4) nam dovoljuje sklepati, da so pristojne oblasti razdelile sivino salomonsko modro, tako da so vse popisance z italijanščino na prvem mestu šteli za Italijane, tiste s slovenščino na prvem mestu pa za Slovence.

Koliko so nas našli po tem sistemu v vsaki posamezni občini in na celém ozemlju, je razvidno iz te razpredelnice.

	Devin		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%	absol.	%
Italijani	3.152	51,24	164	12,44	125	19,60	256.101	93,90	1.032	19,94	11.651	92,19	272.225	91,15		
Slovenci	2.992	48,64	1.148	87,10	514	89,31	15.819	5,80	4.137	79,94	972	7,69	25.582	8,56		
drugi	7	0,11	6	0,45	1	0,09	803	0,29	6	0,11	15	0,11	838	0,28		
skupno	6.151	100,00	1.318	100,00	640	100,00	272.723	100,00	5.175	100,00	12.638	100,00	298.645	100,00		

Ves popis, od zbiranja do obdelave podatkov, je bil tako perfektno izveden, da se število Slovencev presenetljivo točno ujema z odstotkom in številom Slovencev, ki ju dobimo posredno, na osnovi vpisov v obvezno šolo. V šolskem letu 1961-1962 je bilo namreč na 24.193 učencev osnovnih šol in dijakov nižjih srednjih šol 22.204 ali 91,83% vpisanih v italijanske šole in 1989 ali 8,17% v slovenske šole, kar da v sorazmerju s številom prebivalstva 24.399 Slovencev.

Toda ta potrditev točnosti je dokaj dvorezna: če namreč po istem postopku izračunamo število Slovencev ob popisu leta 1951, vidimo, da je bilo takrat na 27.464 šolarjev vpisanih na italijanske šole 23.204 ali 86,39% in v slovenske 3.840 ali 13,61%, kar da v sorazmerju s številom prebivalstva 40.422 Slovencev. Če pa sežemo še nekoliko dlje nazaj, vidimo v šolskem letu 1946-1947 celo 18,54% otrok v slovenskih šolah, kar bi dalo

(3) Glej v navedenem delu razpredelnico štev. 3.

(4) Il Piccolo je pisal 18.11.1961, str. 4, da je Slovencev v tržaški občini manj kot 15.000 in po verodostojnih vesteh celo le nekaj čez 13.000. Vse kaže, da Piccolov informator še ni vedel, kam naj šteje osebe z dvema jezikoma in slovenščino na prvem mestu.

Kuge, lakote, vojske, hvala bogu, v tem času ni bilo. Tudi kake posebne bolezni, ki bi se lotevala samo Slovencev, nismo zabeležili. Sploh, če poskusimo razložiti ta pojav z naravnim odmiranjem in odseljavanjem, se poizkus ne posreči. Celó, če si predstavljamo čisto nemožgoče okoliščine: da se v desetletju 1951-1961 ni rodil in ni priselil noben Slovenec, da pa smo bili Slovenci soudeleženi pri smrtih in odselitvah prvo leto s 13,61% in nato s takim pospešenim tempom, da smo kljub postopoma vedno manjšemu absolutnemu številu dosegli 13,61% vseh v tem času umrlih in odseljenih, bi nas moralo biti še vedno 28.704 ali 3.122 več kot so nas našli.

Kaj lahko sklepamo iz vsega doslej povedanega? Prvič, da vprašanje, ki so ga postavile oblasti, pri nas ni primerno za ugotavljanje narodnostnega ustroja prebivalstva. Drugič, da štetje po narodnosti ni preštevanje in sortiranje krompirja, pri katerem si človek lahko privoščiti, da na oko presodi, kaj bo štel za debel in kaj za droben krompir. Tretjič, da bi v takih razmerah kakršne so bile in so še pri nas, tudi katerokoli drugo vprašanje ne dalo točnega rezultata. Z drugimi besedami, aprioristično (6) zavračanje veljavnosti popisa enajstih političnih in kulturnih organizacij od 5. oktobra 1961, se je izkazalo popolnoma utemeljeno. Tak način popisa po narodnosti ne more prikazati dejanskega številčnega stanja narodnostne manjšine, lahko pa pokaže in je pokazal, koliko je resnično demokratično, pravično in pošteno ravnanje oblasti z manjšino, koliko sledijo besedam dejanja, koliko je vlada Ital. republike, kot zakoniti zastopnik italijanskega naroda v sklepanju mednarodnih dogovorov, mož beseda. 4. novembra 1954 je predsednik vlade Mario Scelba dejal: »Possiamo... assicurare gli sloveni, rimasti al di qua della linea di demarcazione, che il Governo non solo assolverà gli impegni risultanti dall'accordo di Londra, ma...«.(7) Toda po sedmih letih so še vedno lahko trdili, da je popis po narodnosti neobhodno potreben zato, da bo mogoče izvršiti nekatere določbe Posebnega statuta, ki so vezane na prisotnost 25% slovenskega prebivalstva in po petih letih, potem ko je že poldrugo leto znano, da imamo na Tržaškem občine, v katerih je uradno 48, 79, 80, 87% Slovencev, še vedno čakamo, da bomo zagledali na železniških postajah, policijskih in karabinjerskih postajah na financarskih vojašnicah, na kažipotih in še marsikje drugje, slovenske napise.

Kljub nezanesljivosti absolutnih števil in posledične nezanesljivosti vsaj nekaterih relativnih, imajo podatki splošnega popisa prebivalstva leta 1961 svojo vrednost. Na vzorcu, ki obsega nekako 50-65% celote, nam omogočajo vpogled v ustroj slovenske manjšine na Tržaškem. Ker so podatki po narodnosti kombinirani z onimi o spolu, starosti, stanu, izobrazbi, zaposlitvi, položaju v službi, odsotnosti z doma zaradi dela ali drugega in s podatki o stanovanjih, nam rezultati popisa dajejo sliko, kakršne še nismo imeli. Če pa še predpostavljamo, da tvori ta vzorec zavednejši del manjšine, lahko trdimo, da je koristnost te slike na dlani.

SPOL IN STAN.

Žensk je povsod več kot moških, toda ta razlika je dejanska samo med poročenimi in vdovci. Med poročenimi pride na 1000 moških 1013 žensk, med vdovci pa na 1000 moških kar 5400 žensk. Med samskimi je žensk manj kot moških, in sicer pride na 1000 fantov komaj 917 deklet. Seveda so med občinami znatne razlike: med poročenimi je v miljski občini na 1000 moških le 982 žensk, v zgoniški občini je popolno ravnoesje, v devinsko-nabrežinski občini pa pride na 1000 poročenih Slovencev

(5) ZVU je na osnovi občinskih volitev leta 1949 cenila število Slovencev na 63.000, italijanska vlada pa leta 1953 na 39.145 (Documenti di vita italiana, IV, 28 marzo 1954, str. 2157).

(6) Il Piccolo (28.9.1961, str. 4) pravi, da je nasprotovanje Slovencev popisu po narodnosti «un'aprioristica quanto gratuita affermazione di sfiducia».

(7) Il Piccolo, 5.11.1954, str. 1.

SPOL IN STAN

		Devín		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
		ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
moški	samski	48,70	50,67	59,22	50,00	75,55	48,24	41,30	41,26	45,63	45,00	41,40	36,08	41,46	43,34		
	poročeni	50,00	47,00	39,80	47,90	23,33	49,02	55,47	55,02	52,58	50,86	55,64	60,41	55,36	53,12		
	vдовci	1,29	2,32	0,97	2,27	1,11	2,72	3,22	3,71	1,78	4,13	2,94	3,50	3,17	3,52		
ženske	samske	39,68	40,00	37,70	34,20	37,14	36,57	35,29	35,39	36,94	33,52	32,70	26,89	35,24	35,30		
	poročene	50,58	43,93	52,45	47,56	57,14	49,80	48,51	47,23	57,53	50,18	54,75	59,13	48,81	47,80		
	vдове	9,72	16,06	9,83	18,22	5,71	13,61	16,19	17,37	5,52	16,28	12,53	13,96	15,93	16,89		
Št. žensk na 1000 moških	samski	774	877	560	688	191	758	989	1009	679	772	804	748	974	917		
	poročeni	956	1390	780	1000	952	1015	1012	1010	918	1023	1002	982	1010	1013		
	vдовci	7095	7666	6000	8076	2000	5000	5815	5503	2600	4083	4335	4000	5751	5400		

kar 1390 poročenih Slovenk. Razliko bi bilo treba pripisati predvsem mešanem zakonu, saj je pri Italijanih v vseh okoliških občinah, razen miljske, manj poročenih žensk kot moških. Med vдовci imamo v miljski občini na 1000 vдовcev komaj 4000 vдов, v zgoniški pa 8076. Med samskimi ima zgoniška občina najmanj deklet, komaj 688 na 1000 fantov, v tržaški občini pa dekleta ostajajo, saj jih je na 1000 fantov 1009. Zaradi visokega števila vдов je razmerje med tremi stanovi pri moških znatno različno od onega pri ženskah. Pri moških je v pokrajini 43,34% samskih, 53,12% poročenih in 3,52% vдовcev, pri ženskah pa 35,30% samskih, 47,80% poročenih in kar 16,89% vдов. Seveda so med posameznimi občinami tudi znatne razlike. Če primerjamo s stanjem med Italijani vidimo, da imajo kot mlajši naseljenci v vseh pretežno slovenskih občinah nižje število vдов in vдовcev, bolj malo samskih žensk, ponekod tudi sorazmerno malo poročenih in veliko samskih moških, pri čemer je očitno, da gre v znatni meri za policaje in financarje, ki se precej dolgo ne smejo oženiti.

STAROST:

Tudi glede na starostni ustroj opažamo pri Italijanih v teh občinah, da so zelo maloštevilni v starejših letnikih, sorazmerno zelo številni pa v nekaterih starostnih skupinah do 45. leta. Na splošno vidimo, da je sorazmerno najmočnejša skupina starih od 50 do 55 let, torej rojenih v letih 1906-1911, vendar so med Slovenci letniki 1901-1916 številnejši kot pri Italijanih. Enako je še pri letnikih 1936-1940 ter 1947-1955. V ostalih starostnih skupinah pa so Italijani številnejši.

STAROST

	Devín		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
0—6	9,13	7,38	7,92	6,35	12,80	8,17	5,57	4,46	10,17	11,98	6,15	6,27	5,66	5,28		
6—14	12,40	9,55	9,14	12,45	2,40	9,72	7,38	7,02	10,94	9,64	8,92	7,40	7,52	8,06		
14—21	9,01	9,02	13,41	8,79	13,60	8,36	8,39	8,20	6,58	8,00	9,57	8,53	8,44	8,31		
21—25	6,69	7,82	12,80	6,27	25,60	7,39	5,77	5,80	9,78	6,40	7,20	4,93	5,87	6,15		
25—30	8,50	7,52	8,53	7,83	16,00	8,94	6,29	5,55	11,82	7,68	7,10	7,71	6,38	6,37		
30—35	8,45	6,91	9,14	8,36	8,00	7,39	6,55	5,56	9,88	7,75	7,30	7,81	6,63	6,50		
35—40	8,02	5,51	10,97	8,10	6,40	7,58	7,88	6,72	11,14	7,85	7,67	9,36	7,98	7,23		
40—45	4,97	5,67	6,70	5,57	4,00	5,66	6,73	5,79	5,71	5,75	6,45	5,76	6,70	5,57		
45—50	6,45	6,78	5,48	5,92	0,80	7,97	8,02	8,73	6,00	8,21	8,12	7,81	8,00	8,24		
50—55	7,52	6,59	3,04	8,10	4,00	9,53	9,24	11,05	6,20	9,06	9,35	9,66	9,20	10,40		
55—60	6,91	6,05	6,70	5,13	3,20	5,25	8,05	9,25	4,84	6,62	6,45	7,40	7,94	8,22		
60—65	5,51	4,37	3,04	4,61	1,60	3,11	6,72	7,04	2,81	5,65	5,11	6,68	6,60	6,44		
65—70	4,07	2,60	—	4,44	—	3,89	4,99	4,86	1,93	4,01	3,79	4,21	4,89	4,56		
70—75	3,17	1,61	2,43	4,00	—	3,30	3,81	4,43	0,96	3,23	2,07	3,18	3,73	4,00		
75—	3,60	1,99	0,60	4,00	1,60	3,69	4,53	5,45	1,16	4,08	3,83	3,18	4,82	4,83		

IZOBRAZBA Nad 6 let staro prebivalstvo

	Devin		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
Univerza	0,73	1,15	—	0,09	—	0,21	2,29	1,40	—	0,23	0,36	—	2,18	1,05
Višja sred. šola	3,10	4,18	5,96	1,48	2,75	1,48	9,10	5,54	2,04	1,23	2,84	0,87	8,65	4,22
klasična in realna učiteljsišče	24,71	25,85	33,33	43,75	66,66	28,57	27,61	35,44	15,78	22,91	18,32	25,00	27,47	33,78
	30,33	36,20	33,33	37,50	33,33	42,85	24,62	27,44	47,36	47,91	30,86	37,50	24,76	29,71
tehnične, poklicne in umetniške šole	40,44	26,72	22,22	6,25	—	28,57	34,17	30,78	31,57	25,00	30,54	37,50	34,13	29,71
druge	4,48	11,20	11,11	12,50	—	—	13,58	6,32	5,26	4,16	20,25	—	13,63	6,77
Nižja sred. šola	22,97	22,80	32,45	8,65	35,94	9,75	29,06	26,05	14,88	10,26	20,30	10,53	28,57	21,47
Osnovna šola	60,99	65,42	55,62	82,41	59,63	83,05	51,11	60,02	69,57	79,76	63,34	68,93	51,82	65,59
Nedošolani pismeni	10,26	5,84	4,63	6,97	1,74	4,66	6,25	5,32	8,95	5,65	8,52	8,33	6,40	5,70
Nepismeni	1,92	0,54	1,32	0,37	—	0,84	2,24	1,65	4,53	2,28	4,61	10,31	2,35	1,92
Nepismeni 6-14 let	1,02	0,66	6,66	—	—	—	1,55	1,70	2,65	1,00	1,25	2,77	1,53	1,30
Nepismeni 14-65 let	1,27	0,33	0,76	0,50	—	1,09	1,37	0,91	4,01	1,58	2,26	5,97	1,42	1,14
Nepis. nad 65 let	11,28	1,53	—	—	—	—	7,43	5,30	19,04	10,02	24,04	46,60	8,04	6,52

IZOBRAZBA:

Pri izobrazbi vidimo nekatere zelo zanimive pojave. Čeprav smo Slovenci po rezultatih popisa 3/5 podeželsko prebivalstvo, imamo znatno manjši odstotek nepismenih kot Italijani (1,92:2,35). Pri tem pa je še vredno omenbe, da nam viša odstotek nepismenih prebivalstvo nekdanje Istre. Že Angelo Vivante je opozoril na morebitno zvezo med nepismenostjo in italijansko upravo. Dejansko vidimo, da imata nekdanji istrski občini Dolina in Milje, ki sta bili od leta 1861 pod upravo italijanskega deželnega odbora, nadpovprečen odstotek nepismenih in da ima slednja, ki ima ves čas tudi italijansko občinsko upravo, še znatno višji odstotek nepismenih, ki pri Slovencih dosega kar 10,31% pri Italijanih, ki so pretežno mestno prebivalstvo, pa 4,61%. V dolinski občini ima visoka nepismenost Italijanov vzrok v tem, da so tamkajšnji Italijani večinoma begunci iz Istre. V vseh občinah je nepismenost največja med starimi in doseže višek zopet v miljski občini, kjer je med nad 65 let starimi Slovenci bilo kar 46,60% nepismenih.

Na drugem koncu vidimo, da imamo sorazmerno malo ljudi z visokošolsko izobrazbo. Toda če upoštevamo, da so tudi naši meščani pretežno podeželskega izvora in tako oni kot tudi podeželani iz revnejših slojev ter da je na 5656 doktorjev tržaške občine kar 1464 rojenih v ostalih italijanskih pokrajinah in le 2943 v tržaški (8), vidimo, da med domačini ni tako velike razlike. Pri višjih srednjih šolah zopet iz istih socialnih in ekonomskih vzrokov krepko zaostajamo, pri tem pa še opažamo neko anomalijo pri porazdelitvi med posamezne tipe višjih srednjih šol: izreden naval na klasično in realno gimnazijo, znatno močnejši kot pri Italijanih na učiteljsišče, znatno slabši na tehnične in umetniške ter druge višje srednje šole. Mislim, da moremo iskati vzrok prav v tem, da Slovenci nimamo, razen trgovske akademije, nobene višje srednje tehniške šole. Vse namreč kaže, da si je večina Slovencev pridobila diplomu višje srednje šole prav v času od 1945 do 1961, ali, žal, nimamo podatkov o porazdelitvi teh diplom med posamezne starostne skupine.

ZAPOSLOITEV:

Pri zaposlitvi lahko hitro ugotovimo, da je v pokrajinskem merilu sorazmerno več Slovencev kot Italijanov zaposlenih v kmetijstvu, gozdarstvu in ribištvu, v rudarstvu in industriji, v gradbeništvu in sorazmerno

(8) Comune di Trieste, Ripartizione VIII - Statistica, Nota n. 5, 10° Censimento Generale della Popolazione. Elaborazioni particolari relative al comune di Trieste (15 ottobre 1961), Trieste, giugno 1965, str. 21, tab. XXV.

ZAPOSLITEV Nad 10 let staro prebivalstvo

	Devin		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
kmetijstvo, gozdarstvo																
lov in ribolov	3,85	3,03	—	7,09	—	2,90	0,41	2,44	2,63	6,46	2,29	3,82	0,53	3,41		
rudarstvo in industr.	15,00	20,03	5,55	15,27	7,54	22,79	11,13	13,08	20,73	18,83	24,44	23,98	11,76	15,48		
gradbeništvo	5,46	7,05	4,85	7,19	—	5,59	3,33	6,96	11,34	11,50	4,38	8,77	3,43	7,74		
elektr., plin, voda	0,41	0,37	—	0,09	0,94	0,44	0,39	0,38	—	0,18	0,16	0,11	0,38	0,32		
trgovina	5,72	6,22	9,00	6,60	8,49	9,61	8,56	9,03	5,38	5,09	5,21	3,71	8,38	7,79		
promet in zveze	6,06	2,50	13,19	2,26	2,83	1,78	6,74	4,19	4,12	2,88	2,40	0,78	6,54	3,54		
kredit in zavarov.	0,26	0,03	—	0,19	—	—	1,20	0,31	—	0,08	0,26	—	1,15	0,22		
usluge	2,39	2,80	1,38	1,08	0,94	1,01	5,01	4,10	2,40	2,39	2,57	1,68	4,86	3,42		
javna uprava	9,01	3,30	28,47	2,75	60,37	1,01	7,01	2,92	9,73	0,94	4,77	1,91	6,98	2,58		
skupno zaposlenih	48,18	45,37	62,50	42,56	81,13	47,20	43,82	43,45	56,35	48,39	46,53	44,81	44,06	44,54		
išče prvo zaposlitev	0,89	1,10	0,69	0,39	—	0,22	1,33	1,05	0,57	0,80	1,28	0,78	1,32	0,96		
skupno aktiv. preb.	49,07	46,47	63,19	42,95	81,13	47,42	45,15	44,50	56,92	49,19	47,81	45,59	45,38	45,51		
učenci, dijaki, štud.	10,88	8,80	8,33	9,35	0,94	6,26	8,77	8,21	7,21	7,46	8,08	7,31	8,76	8,31		
gospodinjje	32,47	35,54	25,00	37,23	16,03	34,89	32,49	34,27	29,32	30,66	32,69	36,03	32,48	34,05		
upokojenci	5,87	7,43	3,47	8,37	1,88	9,39	11,06	11,08	3,55	9,83	8,33	8,89	10,85	10,23		
drugi	1,68	1,74	—	2,06	—	1,01	2,50	1,91	2,97	2,82	2,97	2,13	2,51	2,05		
skupno neaktivno prebivalstvo	50,91	53,52	36,80	57,04	18,85	52,57	54,84	55,48	43,06	50,79	52,18	54,39	54,61	54,48		

Pri nižjih srednjih šolah je razlika že občutno manjša, sorazmerno visok pa je odstotek Slovencev z osnovnošolsko izobrazbo in ugoden je tudi odstotek pismenih, ki niso končali niti osnovne šole.

več Slovenk le gospodinjji doma. Majhna razlika je pri proizvodnji in distribuciji elektrike, plina in vode ter pri trgovini in gostinstvu, znatna pa pri prometu in zvezah, kreditu in zavarovanju, uslugah in javni upravi. Nekoliko višji so pri Italijanih odstotki šolarjev in upokoencev ter ljudi, ki ne spadajo v nobeno od naštetih kategorij.

Če so nekatere razlike med Slovenci in Italijani pogojene v socialnem izvoru in pripadnosti, v razliki med mestnim in podeželskim prebivalstvom, je druge razlike mogoče ustvariti le z diskriminacijo. Če upoštevamo, da pridejo v kategoriji prevoza in zvez v prvi vrsti v poštev uslužbenci javnih podjetij (železnice, pošte, ACEGAT, ACNA) in da je tu razmerje le za spoznanje boljše kot na področju javne uprave, ni potrebna posebna bistroumnost za to, da vidimo vzrok. Priznati je treba, da bi pri verodostojnem popisu bila ta razlika znatno manjša. Toda dejstvo, da se je številnim Slovincem, ki so zaposleni na teh področjih zdelo bolj koristno in pametno zatajiti svoj jezik in narodnost, ni za oblasti nič boljše izpričevalo (če ne celo slabše), kot ta občutna razlika. Razlika med odstotki Italijanov in Slovencev v javnih službah je zlasti občutna v repentaborski, zgoniški in dolinski občini, kjer gre v glavnem za policijo in financarje.

POLOŽAJ V SLUŽBI:

Po položaju v službi smo Slovenci izrazito odvisni delavci, saj nas je v takem položaju kar 70,16%, medtem ko je Italijanov v takem položaju le 58,80%. Sorazmerno veliko Slovencev je samostojnih delavcev (kmetov, obrtnikov, trgovcev) in sorazmerno precej tudi družinskih članov, ki le-tem pomagajo pri delu. Tudi v skupini podjetnikov, vodilnih kadrov in svobodnih poklicev ni položaj slab, čeprav je Italijanov na takih položajih sorazmerno dvakrat toliko. Prav slabo pa smo Slovenci zastopani med vodilnim osebjem in uradniki. Prav slabo pa smo Slovenci zastopani med vodilnim osebjem in uradniki. Seveda so po posameznih občinah tudi znatne razlike. Pri vodilnem osebju in uradnikih je majhna razlika med Italijani in Slovenci v devinsko-nabrežinski občini, velika pa

POLOŽAJ V SLUŽBI

	Devin		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.

A — Skupno

Podjetniki, vodilni kadri, svob. poklici	1,00	1,33	1,11	—	—	—	2,09	1,57	0,20	0,22	0,28	—	1,99	1,15
vod. osebje in urad.	14,05	9,61	17,77	4,62	12,79	4,26	28,44	13,14	8,13	3,00	12,14	2,51	27,43	10,04
samostojni delavci	10,94	15,13	1,11	21,69	2,32	24,64	10,39	15,72	10,16	18,42	8,94	14,32	10,32	16,48
odvisni delavci	72,12	72,40	78,88	71,52	80,23	65,40	57,65	67,84	80,28	74,44	76,31	82,16	58,80	70,16
sodelavci	1,86	1,50	1,11	2,54	4,65	5,68	1,40	1,71	1,21	3,89	2,31	1,00	1,45	2,15

B — Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov

Podjetniki, vodilni kadri, svob. poklici	—	—	—	—	—	—	1,83	—	—	—	—	—	1,36	—
vod. osebje in urad.	—	1,25	—	—	—	—	8,99	0,93	—	—	—	—	6,57	0,50
samostojni delavci	55,33	72,50	—	83,33	—	92,30	36,50	74,58	86,95	78,33	46,05	85,29	40,58	77,03
odvisni delavci	43,68	17,50	—	2,77	—	—	49,05	18,15	8,69	10,00	44,81	11,76	47,16	13,67
sodelavci	0,97	8,75	—	13,88	—	7,69	3,55	6,42	4,34	11,66	8,71	2,94	4,30	8,78

C — Rudarstvo, industrija, gradbeništvo

Podjetniki, vodilni kadri, svob. poklici	0,89	0,13	—	—	—	—	1,20	0,40	0,35	0,08	0,06	—	1,10	0,25
vod. osebje in urad.	6,09	2,34	—	2,18	12,00	1,55	15,80	4,91	2,14	0,52	5,79	1,36	14,76	3,29
samostojni delavci	4,48	6,90	—	5,24	—	13,95	7,70	7,81	3,21	4,94	2,79	5,47	7,23	7,01
odvisni delavci	87,81	90,46	100,00	92,13	88,00	82,17	74,62	86,33	93,92	93,64	91,04	93,15	76,26	88,89
sodelavci	0,71	0,13	—	0,43	—	2,32	0,66	0,53	0,35	0,79	0,29	0,35	0,63	0,54

D — Ostale dejavnosti

Podjetniki, vodilni kadri, svob. poklici	1,27	3,81	1,33	—	—	—	2,55	2,91	—	0,70	0,75	—	2,49	2,58
vod. osebje in urad.	23,44	24,68	21,33	11,45	12,98	10,14	35,30	22,78	17,98	11,34	26,00	8,33	34,89	20,96
samostojni delavci	9,40	18,57	1,33	15,26	2,59	31,88	11,42	16,58	11,11	20,56	15,03	16,66	11,46	17,40
odvisni delavci	62,83	50,12	74,66	73,28	79,22	46,37	48,94	55,38	68,78	59,57	53,00	70,83	49,28	56,02
sodelavci	3,03	2,54	1,33	—	5,19	11,59	1,76	2,32	2,11	7,80	5,20	4,16	1,86	3,02

v miljski; pri samostojnih delavcih je razlika posebno velika v zgoniški in repentabski občini, pri odvisnih delavcih pa je prav v zgoniški, repentabski in dolinski občini nekoliko manj Slovencev kot Italijanov.

Ce si ogledamo še, kako je s položajem v službi v treh velikih kategorijah dejavnosti, vidimo, da so pri kmetijstvu, gozdarstvu in ribištvu Slovenci pretežno samostojni delavci (77,03%) in v znatni meri sodelavci samostojnih delavcev, Italijani pa pretežno odvisni delavci (47,16%), vendar je treba opozoriti, da je v okoliških občinah tudi pri Italijanih višji odstotek samostojnih kot odvisnih, zlasti v dolinski občini (86,95%).

V industriji imamo ravnovesje le pri samostojnih delavcih. Med odvisnimi delavci je Slovencev nekoliko več kot Italijanov, teh pa je znatno več med podjetniki, vodilnimi kadri, vodilnim osebjem in uradniki.

ZAČASNA EMIGRACIJA

	Devin		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje		Pokrajina	
	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
skupno	5,29	3,24	7,92	2,09	6,40	2,52	2,68	1,22	3,97	2,15	2,78	1,95	2,72	1,70		
zaradi dela	1,14	0,73	1,21	0,08	1,60	0,19	0,73	0,27	0,58	0,09	0,58	0,72	0,73	0,27		
skupno	1,71	1,63	1,82	0,87	0,80	1,16	1,68	1,56	1,06	1,03	0,96	0,51	1,65	1,41		
zaradi dela	1,39	0,76	1,21	0,34	0,80	0,77	1,22	0,82	0,87	0,60	0,78	0,51	1,20	0,74		
S k u p n o	7,01	4,97	9,75	2,96	7,20	3,63	4,36	2,78	5,03	3,19	3,74	2,67	4,38	3,11		

		Devini naslov													
		Nabrežina		Zgonik		Repentabor		Trst		Dolina		Milje			
		ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.	ital.	slov.
Last	število oseb na stanovanje	3,65	3,83	3,62	3,81	4,11	4,03	2,99	3,22	3,61	3,47	3,17	3,26	3,02	3,38
	število oseb na sobo	0,81	0,99	0,96	1,00	1,02	1,01	0,79	0,94	1,07	1,06	0,97	1,09	0,80	0,97
	število sob na stanovanje	4,47	3,87	3,75	3,81	4,00	3,99	3,77	3,43	3,37	3,27	3,25	2,97	3,74	3,46
	0/0	33,44	71,34	20,51	85,80	56,25	83,72	26,85	61,25	51,49	81,81	46,41	75,08	27,78	67,18
Najem	število oseb na stanovanje	3,39	3,25	3,65	3,51	3,00	3,76	2,97	2,78	3,32	3,01	3,15	3,33	2,98	2,87
	število oseb na sobo	1,08	1,22	1,13	1,29	0,93	1,58	0,94	1,02	1,23	1,13	1,15	1,32	0,95	1,06
	število sob na stanovanje	3,11	2,64	3,21	2,70	3,20	2,38	3,14	2,71	2,68	2,66	2,72	2,50	3,13	2,69
	0/0	59,37	24,72	58,97	9,57	31,25	10,07	69,22	32,70	40,67	12,54	46,36	17,89	68,12	27,07
Drugi pravni naslov	število oseb na stanovanje	3,33	2,96	3,25	3,50	3,00	3,37	2,77	2,74	3,19	2,76	2,95	2,60	2,80	2,82
	število oseb na sobo	1,02	1,10	1,00	1,06	0,66	1,03	1,04	1,02	1,17	0,95	1,06	0,96	1,04	1,03
	število sob na stanovanje	3,24	2,68	3,25	3,28	4,50	3,25	2,65	2,67	2,71	2,88	2,76	2,70	2,67	2,73
	0/0	7,17	3,93	20,51	4,62	12,50	6,20	3,92	6,03	7,83	5,64	7,22	7,01	4,10	5,75
Skupno	število oseb na stanovanje	3,47	3,65	3,56	3,77	3,62	3,96	2,97	3,05	3,46	3,39	3,14	3,22	2,98	3,21
	število oseb na sobo	0,97	1,03	1,06	1,02	0,95	1,07	0,90	0,96	1,13	1,06	1,06	1,12	0,90	1,00
	število sob na stanovanje	3,57	3,52	3,33	3,68	3,81	3,78	3,29	3,09	3,04	3,17	2,95	2,87	3,28	3,21
	0/0	33,44	71,34	20,51	85,80	56,25	83,72	26,85	61,25	51,49	81,81	46,41	75,08	27,78	67,18

vanjih. Slovenske družine, ki živijo v najetih stanovanjih, so za spoznanje manjše, tiste, ki uživajo stanovanje pod drugim pravnim naslovom, pa za spoznanje večje. Najmanjše družine so v tržaški občini, največje v repentabski.

Na splošno imajo slovenske družine manjša stanovanja kot italijanske, razen v zgoniški in dolinski občini. Kot število oseb, se spreminja tudi število sob po pravnem naslovu, pod katerim družina uživa stanovanje. Največja so lastna stanovanja, ki so pri Italijanih večja kot pri Slovencih, nato pridejo pri Italijanih najeta, ki so spet večja, pri Slovencih pa tista pod drugim pravnim naslovom, ki so tudi večja kot pri Italijanih. Najmanjša so pri Slovencih najeta stanovanja, pri Italijanih pa tista pod drugim pravnim naslovom. Kot pri pretežno podeželskem prebivalstvu prevladujejo pri Slovencih lastna stanovanja (67,18%), medtem ko je najetih sorazmerno malo (27,07%), pod drugim pravnim naslovom pa le malenkostno število (5,75%). Pri Italijanih je obratno malo lastnih stanovanj (27,78%), veliko najetih (68,12%) in nekoliko manj kot pri Slovencih pod drugim pravnim naslovom (4,10%).

FILIBERT BENEDETIC

KAR IMAŠ

*Vsakdanjost je mreža, ki si vanjo ujet.
Usoda paca časovni in bitnostni prostor.
V deliriju življenja tavaš, zaklet
med prvim in zadnjim nesmislom,
poet.*

*Obešen za ogoreline slovenstva, kličeš:
— Je narod! Je domovina! Je človek!
V večnem razpotju časa,
gmajna sirota trka na vrata,
trka na vrata vsak dan.*

*Lepa je beseda, če si ji vdan;
a naj bo še tako lepa,
zaman jo boš, brez domačije,
s srcem samò svetu ponujal.*

*In tako od Trsta, Gorice, do Benečije
gmajna sirota,
gmajna sirota je vse, kar imaš.*

O

OPREDELITVAH

V prvem delu te razprave pod naslovom »Izbire« sem nameraval razčleniti, pa čeprav v grobih obrisih, odnos med odtujevanjem, ki ga povzroča družbeno gospodarski položaj delavca v sodobni, racionalizirani industriji in pomanjkanje vpliva alternativnih vrednot na fetišizem družbe, ki sloni na potrošnji. Brez dvoma nisem popolnoma uspel v svoji nameri, toda sprožil sem nekaj polemik in poglobitev, ki so bile slej ko prej nujne.

Ceprav metodološko zgrešeno, bom šele sedaj skušal poglobiti razmišljanje o strukturi, ki je vir tega odtujevanja zavesti in torej drugotno tudi raznaroditve.

Raznaroditveni proces se ne poraja slučajno, nasprotno, povezan je z razvojem družbeno-gospodarske vloge predmestnega in vaškega delavca, kjer je odločilni dejavnik pomanjkanje kontraktualne moči sloja.

Tako je bila slovenska narodnostna skupnost v tržaški pokrajini dobaviteljica slabo kvalificirane delovne sile, ki se je vključevala v področja terciarnih dejavnosti, storitev, pomožnih industrij, trgovine. Tod je razdrobljenost sloja odločilno prispevala k vključevanju v meščansko stvarnost in polzavestni izgubi narodnostnih vrednot.

Se je narodnostna skupnost dobavljala industrijski dejavnosti drug, močno osredotočen in zavesten sloj delavstva z višjo kvalifikacijo in močno razredno zavestjo: jeklarji, delavci ladjedelnice in strojni strugarji.

Tesna povezava med kvalifikacijo, torej pogojevalno močjo delavca in njegovo samostojnostjo, je mogoče zaslediti v stališču oblasti do slovenskega strokovnega šolstva. Strokovno usposobljen slovenski mladinec, ki mu je šola poleg strokovne priprave dala tudi narodnostno zavest, je možnostno delavec, ki brani svojo samostojnost in odklanja integracijo v družbo potrošnje.

redna zavest ni združena z narodnostno. Marsikdaj je ta zgolj potencialna. To pa predvsem zaradi pomanjkanja organizirane kulturne dejavnosti, ki naj bi se vsadila na polje te možnostne narodnostne zavesti (Seveda se tako spet vračamo k razpravi o organskih izobražencih in vlogi kulturno-prosvetnih organizacij.)

Bitke za samostojnost teh kategorij so potekale v sindikalnem smislu, njih vpliv na samostojnost zavesti pa je posreden, saj v teh bitkah delavec spozna svojo družbeno vlogo, odklanja vlogo, ki mu je vsiljena in družbeno strukturo, ki jo poraja. S tem pa se zavestno osamosvaja.

Če je ta ugotovitev pravilna, tedaj je naša narodnostna borba odločilno povezana z razredno in politično borbo delavstva, s perspektivami tržaškega gospodarstva in drugačno strukturo naše kulturno-prosvetne dejavnosti.

[Alternativna moč samostojne ljudske in narodne kulture je odločilno dopolnilo razredne in politične dejavnosti slovenskega delavca. Odtegotanje od odtujitvene kulture, ki mu jo posreduje kapitalistična družba (TV, Carosello, Sprint, fumetti, fotoromanzi za gospodinje, kriminalke in vsemogoči »rotocalchi») je del manjšinskega boja. Ni slučajen velik uspeh južnotirolskih Nemcev, ko so si priborili samostojne nemške televizijske oddaje. In hkrati ni slučajno, da so tukajšnje deželne oblasti odklonile sorodno pobudo.]

Hud udarec položaju naše narodnostne manjšine je nenehni tok izseljevanja, ki požira predvsem kvalificirano mlado delovno silo. Iz podatkov »Rotary cluba« izhaja, da se iz naše pokrajine izseli letno 2500 ljudi, predvsem mladih. Ni mogoče izračunati, koliko je slovenskih mladincev med temi, moremo pa trditi, da so, in da je ta izseljenski tok odločilno povezan s počasnim padanjem rojstev med nami in delno tudi z nekaterimi primeri mešanih zakonov (Benedetičevo gledališko delo je brez dvoma veliko pripomoglo oživiti tako težek problem, ki se mnogokrat pozablja.)

Ustaviti ta tok pomeni ohraniti limfo našega narodnega telesa, okrepiti kontestacijsko moč manjšine. Zato je tudi bistvena pomena, kako se bo rešilo vprašanje o gospodarski vlogi naše industrije. Opredelitev na tem področju pomeni izbiro med tradicionalno strukturo ladjedelstva in strojne gradnje, državnih udeležb in možnostjo razvoja pomožne industrije in novo strukturo, ki bi slonela na monopolistični zasebni podlagi, racionalizirala tehnološko proizvodnjo in pospešila proces odtujevanja.

Bitka za drugačno vlogo ladjedelniških, strojnih in pristaniških dejavnosti (torej odklanjanje industrijskega pola Mestre-Porto Marghera, kateremu bi bila naša dežela le komplemenarna in periferijska), bo odločila o vlogi izseljevanja, tako

kakor bosta odločilni v tem smislu bitki za industrializacijo špeterskega ozemlja v Benečiji in bitka za kmetijski razvoj goriškega področja (odprava služnosti).

Odklanjanje vladnih alternativ in valorizacija državnega sektorja v industriji odpira nove perspektive v boju za ohranjanje samostojnosti delavskega razreda, je pa tudi osnova, na katero se mora vključiti kulturno-prosvetna dejavnost do delavskega sloja in iz njega.

V tem smislu je nujno potrebna definicija smernic prosvetnih organizacij, radia, gledališča. Škedenj, Kolonkovec, Žavljec in Sv. Jakob, Podlonjer morajo biti smer te dejavnosti, obveza političnih organizacij delavskega razreda pa mora biti ohranjanje samostojnosti in enotnosti te kulture, boj za priznanje (tudi v gmotnem smislu) njene vloge pri oblasteh. Delo, ki nas čaka, je nujno, ker je tudi zamujeno, vendar ne izgubljeno. Besednjaški kritiki naj pomnijo, da živi največji del tržaškega dela slovenske narodnostne skupnosti v mestu in je nesmiselno usmerjati vso prosveto na vas (enako velja za vsako drugo malenkost, tudi za lepake Slovenskega gledališča), ne pa v predmestne dele, kjer prebiva delavski sloj, ki je najbolj ogrožen iz narodnostnega vidika, a nosi v sebi najzanesljivejše klice novih perspektiv.

P.S.: Z mojim člankom je polemizirala »Mladika« (nepodpisani Kondor) in »Most« s člankom dr. Bogdana Berdona. Berdon je sam priznal, da ni nameraval polemizirati z mojimi trditvami (zato jih je izkrivljal) in da je bil moj članek samo povod za širšo polemiko. »Kondorju« in »Mladiki« pa bi svetoval naj bolj pazljivo bere in ne sanja o ljudskih sodiščih, ko govorim o »organskih izobražencih manjšine« (borcih za kulturo). Take sanje so izraz slabe vesti.

TRAGEDIJICA NA GROBLJAH

Rdeča stena je segala skoraj do roba mesta. Smrad je sikal med ulice. To je bila zadnja, najbolj fantastična podoba mesta v zadnji vojni. Drugega skoroda ni bilo več.

V tistem črnem zublju, ki je zasmradil levi breg že izmučenega Trsta, je buhnil plamenček, v kakršnega se je razblinil večji grm in v tistem strašnem bobnenju se je izgubil pok zadnje bombe, ki je kriknil izmed njegovih razcefranih vej. Ničen in nezaznaven. V plamenu in poku se je razpršilo dvojje otroških življenj. Udje mršavih trupelc so se razleteli čez golo gmajno in pristali na bližnjih grobljah, se zakotalili po rjavih kamnih. Ni jih bilo več razločiti.

Medlo je bilo življenje otrok, med katerimi so se še hip prej podili med čredami koz, in še bolj medla je bila njuna smrt. Ne pomnimo več njihovih imen in krematorij je prav tako omedlel v našem spominu. Samo ščepec spomina za življenja, ki bi lahko bila danes med nami in jih ni.

Goreči zid na levi strani Trsta je po dvajsetih dneh ugasnil, smrad se je razpuhtel v dneve, mesece, leta. Nekaj let so ob obali še strašile prekucnjene ladje. Potem se je na starem planetu razblinilo vse v medlem, neznatnem končku zemlje.

Mati tistih dveh otrok je še istega dne prišla s košarico, pobrala tiste uboge ostanke in jih po blagoslovu zagrebela na pokopališču. Nad njimi se še danes križajo angelčki z razbitimi rokicami in blaženim smehljajem. Tudi njej je nekoč ugasnilo življenje in nekega rodu ni več.

Čez leto dni so mimo grobelj drveli geepi avanturističnih ameriških vojakov, zapeljali so se okrog, odmetavali steklenke in škatle cigaret. Presenečali so ljudi s svojo divjo vožnjo, pomagali so marsikomu, da se je po malem zagrizel v stil, ki mu pravimo življenje v mirnem času.

Kmalu pa so tudi oni raje zadirjali po cestah, se po malem umikali v mesto k signorinam, pravzaprav niso bile ravno to, se polagoma vkrcavali na ladje, dokler niso dokončno odšli.

Nad grobljami so se razlegali kriki pastircev, tokrat niso več pasli koz, ampak krave. Tavalj in tekali so brezskrbno okoli grobelj, si zidali iz kamenčkov hišice, se večkrat plazili za ljubimci, ki so zahajali na samotno gmajno in nemalokrat posneli njihove igre. Z leti so postajali redkejši in nenadoma — nikogar več. Kmetje so namreč morali prodati zemljo, na pašnikih pa so zrasle nove stavbe kot gobe po dežju. Nekdanji pastirci so postali proletarci in skoraj vseh je bilo sram povedati, da so se gnali za kravami in kozami med tistimi grobljami.

Tisti pas gmajne, kjer sta se otroka ubila z bombo, je še vedno gol. Vanj zaide samo včasih kakšen otrok ali star trmast kmet, da bi pogledal, kakšen pravzaprav še vedno je ta zapuščeni svet.

Vzpenja se zabuhel in poln jarkov, kotanj in razpadlih zidov do gnezda hiš na vrhu hriba, zaraščen z robido, pritlikavim rejem, bodečo nežo in pelinom. Pred stoletji je bil tu hrastov gozd, ki so ga posekali za podboje Benetk. Pred desetletji so zasadili oljke in trte, toda burja jih je ponekod s koreninami izrula.

To je široka nezaznamovana meja.

Potem je jarek in čezenj cesta.

Onkraj je še več cest.

Če pogledaš z gmajne navzdol, izpod hiške v zidu, ko dežuje, boš opazil do morja polzeče kače. V hiški hudo smrdi po človeškem blatu. Do sem in tod mimo vodijo stezice, steze, tik pod njo je star kolovoz. Meja je globoko v zemlji. Tu ležiš na drugačnih plasteh kot prek jarka.

Tisto pomlad, ko so prek jarka zgradili prvo cesto, ko so vzhajale moderne stavbe na nekdanjih pašnikih kot dobro prekvašeno testo, sta se poslavljala ob jarku dva prijatelja. Odcepljala sta se dva rodova. Prvi — uravnovešen, neoporečen, z večnim miroljubnim smehljajem, jo je mahnil naravnost po cesti, bleščeči se kot nikdar, proti mestu. Vedel je, natanko in nepreklicno, da bo živel dostojno meščansko življenje, kakršno je hvale vredno za vsakega normalnega človeka. In se nezmotljivo ni ozrl za drugim, ki mu je prostodušno mahal v pozdrav, saj sta se oba odpravila tja, kjer se nikoli več v kakršnikoli večnosti ne bosta srečala. Ni se obrnil. S tistim samovšečnim korakom jo je mahal življenju naravnost v naročje. Oddahnil si je od dostojevskijevskih debat, ki so bile v njunem dotedanjem življenju na dnevnem redu. Oddahnil si je. Drugi pa se je počasi obrnil in mu ni prišlo niti na misel, da bi jo pravčasno ucvrl za njim in se ni prelevil v spodobnega človeka. Z vedno pološčenimi čevlji in brezhibno lesketajočo se obleko. Mulast je bil. Prav iz trme je še enkrat pogledal za tistim, kar bi lahko izbral in se zadihano vzpel navkreber po prašni cesti.

Tistega dne sta oba opravila maturo in po njej sta se nepričakovano odločila za pot. Brez dvoma je bil drugi obupno nepreviden, zakaj že po nekaj korakih so se mu čevlji temeljito oprali in se je zadeval ob kamnih. Tu so bile še plezalke robide, bodeče žice ob mejah njiv in vsa svinjarija, ki so jo iz sosednega naselja nametali kar prek steze. Kmalu je opazil, da se je pot spremenila v posušeno strugo hudournika in se je večkrat moral splaziti po vseh štirih, da je došel do vrha griča. Bil je že podoben ciganu in ves navdušen nad originalnostjo svoje poti, tako se je odločil še za razgled v mrtvi pokrajini.

Zapraskal je v polzeče kamenje groblje in stoje gledal v dolino, skozi katero se je po bleščeči cesti pomikal prijatelj, osvetljen od zahajajočega sonca. Ni mogel odmakniti pogleda od njegove naprej premikajoče se postave, ki se je izgubljala med prvimi ulicami in avtomobili.

Stal je na groblji in rdeči večerni sij se je zgoščal in ga omamljal. Posumil je tudi, da je strahotno sam, da je njegova odločitev precej smešna in nora. Kaj naj bi počel na propadlem travniku, med porušeni zidovi in odpadlimi smetmi? Če bi bil količkaj normalen, bi se mu vse skupaj zastudilo, kaj šele tisto gnezdo, kamor bo moral dospeti do mraka po bogve kakšnih stezah.

Prilepil se je h groblji, kot bi okamenel. In od spodaj, skoz razpoke, skozi reže kamnov, se je k njemu dvignil duh po zemlji, val zraka je zabutal vanj vonj po brstečem robidovju in hrastih.

Sonce — nikoli več v njegovem dolgem življenju ni bilo tako mogočno rdeče — se je potapljalo v neizmerno gmoto. Zrak se je zgoštil od rožaste barve in zataval je skozenj ves srečen od dihanja zelenja in bleska kovinaste barve steze, ki se je vila navzgor. Dobro je vedel, da je ujel hip svojega bitja, da je prekosil samega sebe. Kmalu, po nekaj korakih, mu je prišla naproti suha, visoka ženska z nedopovedljivo izrazitim obrazom.

»Je tu blizu neka hiška, kjer ljudje vedrijo v dežju?«

»Kdo ste, kam ste namenjeni?«

»Nikamor, samo odpočila bi se rada od tega sonca.«

Prinesel ji je kamen. Sedla je, obrnjena proti soteski, od koder je prihajala.

»Vidite, tja se še niste ozrli in vendar je tudi tam toliko sija, da človek komaj diha. Pa sem se napotila, ne v mesto, samo točno do vas. Vse sem opazovala.«

Prebledela je.

Vsesala sta se drug v drugega z dolgimi pogledi. Planil je k njej in jo poljubljal, žgoče in noro na bose noge, na blede obraz, vrat, snel je z nje obleko in si jo vzel.

»Takšna si, kakršno sem si želel.«

Videl je, da je mnogo starejša od njega, da ima vsepovsod drobne gubice, zasajene na alabastrnem presušnem telesu.

SVETILNIK

Viharna noč rosi
mrzle sence
čez vlažne pomole.
Na obali
se mesto brezbrizno šopiri
v večerni obleki
in iz oken žari
oranžna toplina
nasmejanih domov.

.

A morje tuli,
morje nocoj tako težko diha,
hrope in se peni
kot razbesnela zver.
In kdo ga čuje?
Le beli prsti
daljnega svetilnika
begajo čez hrumečo črnino
in trosijo nanjo bleščeče utrinke —
edini znak življenja
v neprodirni osamljenosti.

Svetilnik — utripajoče srce
zvestega stražarja,
vodilni žarek blodečih
v temi in viharju,
svetla beseda tolažbe,
upanje,
ki ugaša
in se prižiga.

ZELENA PESEM MOJEGA JUTRA

Kje si izzvenela?

*Na kraški stezi
med pojočimi bori,
na gmajni
med žalostnim brinjem
in sinjim osatom,
ob kljunastih čereh,
ki ljubijo modrase?*

*Si utihnila
pod ruševinami razdejanega doma
ali na grobu drage matere?
Morda na razpotjih,
ko mi je zastajal korak
v negotovosti in bojazni?
Ali na begu
z rodovitnih polj
na mrko ledino?*

*Kje si izzvenela
zelena pesem
mojega jutra?*

ZAKAJ?

*Bilo je one daljne pomladi,
ko so kosi klicali zoro
in me je njihova pesem
bolela v srcu.*

*Iz sveže izkopane jame
med smrekami
je dišalo po vlažni zemlji
in rože v travi so jokale
svetle solze.
Kljubujoči »zakaj?«
se je boleče zapičil vame.*

Bilo je one daljne pomladi.

*Čas kaplja neizprosen.
Nova jesen
rumeni grobove
in v zalivu šumi morje:
tako je šumelo včeraj,
tako danes,
tako jutri.*

Predala se mu je molče in ga krčevito objemala.

Bila je edini človek, ki ga je drugi prijatelj srečal tistega dne, edina ženska, ki jo je takrat in nikoli več ljubil v svojem dolgem življenju.

Za cesto je Šaverjev hrib

Edini stožec daleč naokrog. Iz prsti. Kot velikanska gomila ob vznožju morja. Izpostavljena nebu. Zato ji bombniki nikoli niso prizanesli. Vedno je bila gola in ljudje so se ji v tistih strašnih dneh najraje ognili.

Pred stoletjem je hrib požel devetdesetletni kmet. Ni ga mogel več pokositi.

Na pobočju je bar s plesno dvorano. Polno smeha in drgnjenja teles. Ob nedeljah tu prekipeva mladost, pa ne samo mladost.

Med plesalci, ki so sami prišli na ples, je mlad, čudovit lepoteč. Strastno kadi in ne odmakne oči od plešočih deklet. Zapiči se ti naravnost v dušo in misliš, da si na električnem stroju. Marsikoga spreleti srh ob pogledu nanj. Poseben magnetizem skriva v sebi. To je več kot mladost, je nekaj drugega: hlastanje po uživanju, hlastanje po vsem prepovedanem, kar je človeško konec koncev. Dimitrij ima ženo in tri otroke. Kljub temu hodi sem. Vsako nedeljo. Pleše bolj malo, raje kadi in občuduje dekleta. Lovi jih, ko se ga najmanj nadejajo. Vsako nedeljo si zaželi drugo in želja se mu vedno uresniči. Če mu žena očita, da se gre ostudnega Don Juana, se ji samo blede nasmiha: Opravljaj ti svojo dolžnost, saj si samica, jaz pa moram in hočem živeti svoje življenje. Toda žena je krhka, boječa. Ne upa si več. Zadovoljna je že zato, da je z njo, da se včasih za urico na dan poigra s svojimi otroki: čudovitimi otroki. Aby ima štiri leta, Dimy tri, Elda devet mesecev. Žena in mati Ada se predobro zaveda, da od moža nima več kaj pričakovati. Že dolgo se mu njeno telo studi. Operacije so ji skazile trebuh, prsi so se ji od dojenja povesile. Dom pa je pravi zverinjak, kjer otroci vsevprek kriče in ne dajo miru. Še ponoči ne. Zato Dimitrij vsako nedeljo odhaja, njegova mati pa ji poje levite. Stanovanje bi bilo še kar dobro, a je umazano na vseh koncih. Kaj bi ne bilo pri toliko otrocih! Dimitrij si ob vsem tem nikoli ni pomišljal iskati si zabavo in udobje, kjer ga lahko najde. Če mu Ada prigovarja, gre po svojih poteh še bolj trdo-vratno kot sicer. Ada upa, da bo bolje, ko otroci odrastejo, da ga bo takrat drugače ukrotila, morda se bo tašča umaknila. Čuti pa, da kmalu ne bo zmogla več. Srce ji je začelo pešati.

Nekega dne se zruši. Otroci jokajo, tašča preklinja in potem, ko ji je bolje, sklenejo, da bodo oddali najstarejšega, Abyja, k nunam. Tam mu bo bolje in nekaj dela za mamico manj.

Čez dva meseca po tistem dogodku se zglesi lepa gospa, ki vneto prosi, naj ji dajo enega izmed otrok, saj jih sama nima

in si jih grozno želi. Tako gre tudi Dimy v tujo družino in vsi ugotovijo, da bo tudi njemu tam bolje.

Tako se začne najmlajša rediti, za Ado pa je tudi bolje, ker ima manj dela. Dimitrij ji očita, kako slaba mati je, kako je kot žena odvrtna — noge ima progaste od nabreklih žil. Tistega dne Ada leže in ne vstane več. Čez nekaj mesecev jo pobere srčna kap. Stara je triindvajset let, Dimitrij jih ima pet več. Ne joka za njo, v odprti grob vrže kepo zemlje. Ljudi, ki ga z grozo pogledujejo, ošvrkne s hudobnim pogledom — kaj mu le hočejo! Tudi to je eden od devetindevetdesetih načinov življenja in smrti. Kaj je to proti srednjeveškim mučenjem, vietnamski vojni in taboriščem? Povejte, no, kaj! Nič, samo individualna zadeva, način življenja. Njegovi otroci bodo vseeno srečni, morda še bolj, kot če bi imeli krhko mamico. Zanj je sploh bolje, da je ni. Vsi mislijo, da ga peče vest. Zakaj? In, katera vest? Kakšna? Pokažite jo! Ne, ne, za Dimitrija so vse te resnice že zdavnaj premišljene, domišljene. Vse vrednote, ki so za druge vrednote, so zanj iluzije. On je samo misleči človek — homo sapiens. Zase, da, predvsem zase, ker mora vsakdo skrbeti predvsem zase.

Nova cerkev

Orgle so pritišano, sibilsko mrmrale. Na levem oltarju je stala Marija.

Marija, Marija, zakaj si tako žalostna? Zakaj boš vsak hip zajokala? Zakaj tako okostenelo, kot dobri žalostni duh, stojiš za lebdečimi svečami?

Orgle so pritišano šumele. Od zunaj je prihajala svetloba in ropot, tu, sredi cerkve pa si slišal črve v lesenih klopeh. V zadnji desni klopi sta si dve ženski izmenjavali denar in pritišano govorili. Zaslišali sta neko sopenje in ko sta se ozrli, sta zagledali velikega črnega psa. Verjetno sta mislili, da je sam hudobni duh. Zabrkljali sta po torbah in jo ucvrli ven. Za vrati so se hahljali in si pomežiknili trije pobalinčki. Brž ko sta ženski s križanjem in strahom odropotali iz veže, se je eden postavil za stražo ob vratih, drugi pa je nastavil vrečko k pušici. Tretji je s privajeno kretnjo potegnil nožek in pilo iz žepa ter spretno odprl ključavnico. Pobral je vse kovance, jih vtaknil v nastavljeno vrečko in hitro spustil pokrovček. Pes je pri priči začel lajati in fantek, ki je pravočasno skril vrečko, ga je pokroviteljsko zrinil iz cerkve. Na pragu stražarja ni bilo več, pač pa sta videla staro ženico, ki ju je radovedno opazovala.

»Kaj pa sta delala v cerkvi, fantička?«

»Pes nama je ušel. Hudo grize in sva se zbala, da ne bi koga šavsnil,« je neprisiljeno povedal tisti z nožkom. Ženska ni prezrla, da sta se ji oba posmehovala. Šla je v cerkev in pokleknila k Mariji:

»Marija, Marija, zakaj si tako žalostna?«

Pobalini so bili z denarjem že daleč. Odpravili so se v zapuščeno barako in si razdelili plen.

KNJIGA V LEPI SLOVENŠČINI

V roke mi je prišla knjižica, ki je izšla leto dni od tega: *DEVETICA BOŽIČNA V PODUTANSKI FARI*. Spisal je župnik ANGELO CRACINA. *Con approvazione ecclesiastica. A cura della Parrocchia di S. Leonardo (Udine)*. Tip. Budin, Gorizia 1966.

Začel sem jo brati z zanimanjem, ki je v meni nastalo, ko sem davno tega poslušal Ramovševo dialektologijo na ljubljanski univerzi, recimo torej s poklicnim zanimanjem, ampak tudi z živim zanimanjem, s katerim spremljam vse, kar zadeva Benečijo; hkrati pa se je oglasilo nekaj nezaupnosti, češ kakšna bo kakovost te na videz skromne publikacije iz Benečije; ta nezaupnost je posledica branja kulturno in strokovno šibke publikacije beneških pesmi (?) OJ BOŽIME (tudi 1966), ki ji je botroval cel štab uglednih slovenskih kulturnikov.

Toda nisem še prebral predgovora, ko me je lepa, živa, blagozvočna beseda vsega prevzela: *Dragi moji farani! Najparvo povjem vam de pišem po vašim zak' pišem za vas. Prosim, nič naj mi na zamjerejo tisti ki so bli željel' mjet adne bukva pisane po gosponko. Potlè vam porečem de me je nudila pisat jubezan do vaših ljepih pobožnih navad... Sadale pa, ko se parbliža cajt moje ločitve z te mene drage fare, jubezan še buj me sili na pisanje... Kaj dragih an svetih starin jih je nardilo že konac tle par nas, ali skuoze prešernost ali skuoze nemarnost! Če se zgubi še kar je ostalo od tistega svetega zaklada ki smo ga pouverbali od naših tih rancih, smo sami krivi... Vaš famoštar duhovnik Angelo Cracina. Podutana (Sv. Ljenart), na sklepu devetice božične, 2 februarja 1966.*

Na sklepu. Na sklepu. Na sklepu. Potežkal sem izraz kakor človek, ki je v beletristični knjigi odkril nenavadno lepo metaforo in se ob njej ustavi, da dodobra okusi njeno zvočnost. Na sklepu. Lagodna slovenščina naših časnikov nas je že navadila na »zaključek«. In v izrazu »na sklepu« odkrijem pristnost besede, ki je ni časnikarska slovenščina še skazila.

In tako dalje: beseda za besedo, stavek za stavkom uživam ob ti *nepokvarjeni*, deviški, pristno ljudski govorici, prosti vsakega vpliva slovenščine supermarketov in espresov ter birokratske ilirščine: *Sadale če kduo me upraša:*

kulku stara je ta božična navada ta' par vas? Jest mu na znam povjedat ku samuo tuole. Ranca Lucja Ošnjak (Betcova ta' z Ošnjega) ki je umarla sedamandevdesetljetna ljeta 1940 (Buoh se usmil' čez nje dušico) m' je pravla de »so nosil' Marijo pred božičem po vaseh že kadar je moja nona bila otrok...«

Najprej je v knjižici opis in razlaga božične devetice, sledijo zapisi vseh molitev, ki jih je treba pri tem obredu izgovarjati: *Oče naš kater si u nebesih posvečenò bod' toje imè pridi k nam toje kraljostvo, zgodi se toja voja kukar u nebesih takuò na zeml'...* In končno sledi seznam pesmi, ki jih ljudstvo poje pri tej devetici. To so pristne ljudske, nekatere med njimi so verjetno zelo stare, zapis je vzoren in je velike vrednosti za slovensko etnologijo.

*Častito usaki čas si bodi
sveto siladiko ime Ježuš
i anu ime Marija.*

V teh pesmih prevladujejo epski motivi, ki so ljudski duši mnogo bližji od verskega razmišljanja:

*'Na zpuoved je paršlà
odì kralja Augustà
popisvanju kliče usè.*

Malenkostne nedoslednosti v zapisovanju besedila ne motijo; saj bo strokovnjak z lahkoto poenotil način pisave in odpravil sicer redke tiskovne napake:

*'Na zapuoved je paršlà
odi kraja Agustà,
popisvanju kliče usè.*

Devetičnim pesmim je pisec dodal še nekaj nabožnih ljudskih, kakor

*Marija 'z Uogarskega gre
čez planjè,
an čez vesoke gorè.*

Knjižico sem prebral v dušku in jo še in še vzel v roke, da je lepa slovenska beseda spet zvenela v mojem ušesu. In prav zato jo priporočam vsem, ki jim je mar čistosti in lepote našega jezika. Knjižica nas vsaj delno poplača za bastarden jezik časnikov, za hermetično govorico nekaterih učenih piscev, za tragikomično dokazovanje Novega lista, da je slovenščina germanski jezik, za apatijo, s katero slovenska šola prisostvuje umiranju čuta za pristno slovenščino.

Msgr. Cracina nas vse lahko uči lepe slovenščine in ljubezni do našega jezika. Preberimo spet njegov predgovor: iz njega zveni vera v moč našega jezika, kakršno smo spoznali v Trubarjevih, Prešernovih in Levstikovih spisih. To pot nam prihaja dejanje vere v slovenščino iz Benečije.

MOJ BRAT JANKO PREMRL - VOJKO

Za časa abesinske vojne in še pozneje je bil politični sekretar fašistične partije, za šembiško občino, sicilijanski učitelj Tavalacci. Suha kot ciganski kljuseti sta sicilijanska zakonca prišla v našo vas, delila klofute zabitim pa-glavcem in jih učila peti, »eia eia alalà«, med odraslimi pa vzbujala nekje prezir, drugod strah in hlapčevsko prilizovanje. Ko sta pa po več letih službovanja v naši vasi odhajala, so se jima svetila mastna olivna lica in imela sta spoštovanja vredna trebuha. Oh, slovenske koline in druge letne dobrote, sta mar še kje drugod našla tak raj?

Neke poletne noči je vas prebudil strel in zjutraj so po Šembidu razburjeno šepetali, da so ponoči streljali na Tavalaccija, da je pa strel samo razbil šipe v oknu in da se je Tavalacci le hudo prestrašil. Z avtobusom so se pripeljali v vas kvesturini in fašisti, imeli so s seboj tudi nekaj psov slednikov in naši moški so bili zaskrbljeni, ženske pa še bolj. Mojega očeta so osumili streljanja in bi ga bili tudi zaprli, da ga ni prav Tavalacci rešil, pa čeprav je imel oče takrat z njim spore zaradi svoje narodnostne zavednosti. Prav zaradi teh sporov je bil tedaj oče klican tudi na goriško kvesturo, kamor je šel z Jankom, da bi mu bil v potrebi za tolmača. A se je vse končalo le z odvzemom izkaznice fašistične stranke, ki so jo bili očetu kot trgovcu kar sami poslali. Oče je bil nadvse vesel, da so ga imeli za nevrednega člana F.P. in je zelo rad kazal znancem uradni list, ko je ta poročal o tem ukrepu.

Še danes pa je bil Tavalacci toliko možat, da je zagotavljal preiskovalnim organom, da je oče, zaradi svojega mirnega značaja, nesposoben takega dejanja. In je imel čisto prav, moj oče mu je bil iz srca hvaležen, da je po njegovi zaslugi prišel ob tisto izkaznico, ki je vsakega pravega Slovenca pekla v dno duše. Kar se tiče streljanja: moj oče ni v vsem svojem življenju menda nikoli sprožil puške. Prvo svetovno vojno je lepo preživel. Sprva v Gradcu, ki se ga zelo rad spominja, zaradi dobrega piva in veselih židovskih natakarič, pozneje pa na Brionih, v pisarni vojaškega skladišča.

Tisto jutro, torej, po streljanju na Tavalaccija so odkrili puško, s katero so domnevali, da je napadalec streljal. Pravzaprav je niso odkrili številni predstavniki reda in pravice, ki so strašili po vasi, marveč jo je našel po golem naključju vaški prekupčevalec in trgovec z lesom. Tik Tavčarjevega vrta je bil občinski travnik (danes stoji tam mizarska zadruga) in tja so naši kmetje odlagali smrekove hlode. Prav tisti kup hlodov, kjer je bila skrita puška, je

ta dan lesni trgovec nakladal na voz. Seveda, ko je odkril puško, se ni domislil ničesar boljšega, kot da je hitel z njo k orožnikom. Puška je imela železno kopito, da je bila videti kot angleške brzostrelke, ki so jih v drugi svetovni vojni rabili naši partizani. Videlo se je, da je ukrivljena železna lama, ki je služila za kopito, preprosto ročno delo, zato so zaslišali vaše kovače. A nihče ni ničesar vedel o tem. S puškinega kopita so odvili vijake in prišli v našo trgovino poizvedovat, če imamo take vijake in komu smo jih v zadnjem času prodali. Ne starši ne drugi naši uslužbenci se niso mogli ničesar spomniti.

Po neuspešni preiskavi niso nikogar zaprli in tako se je razburjenje v vasi počasi pomirilo.

Našemu učitelju in tajniku F. P. pa je kar prijala vloga žrtve terorizma, in ko so oblasti nekoliko pozabile na njegovo zadevo, si je kar sam zreziral napad. Spet je prihrumela policija v Šembid, spet razburjenje in strah, koga bodo to pot osumili napada.

Tavolacci je stanoval v prostorih nad šembiško mlekarno in prvič so streljali vanj iz grmovja, ki je rastlo onstran ceste, nasproti mlekarni. To pot — je razlagal naš tajnik — pa je napadalec vdrl v mlekarno skozi kletno okno, razbil steklo, on, Tavolacci, pa je tudi tokrat imel srečo.

Kar hitro je bilo preiskave konec.

Tavolacci je pokazal razbito okno, a ker so ta prostor le malokdaj čistili, je bilo za razbitimi šipami vseprek prepredeno s pajčevino, da bi še muha ne mogla brez nevarnosti skoznjo, kje neki pa bi jo moglo pustiti nedotaknjeno telo napadalca.

Smeh po vasi; a čez nekaj dni je naš tajnik in učitelj naložil na kamjon številno prtljago in izginil. Verjetno so ga samo premestili, ker tako včeraj kakor danes kompromitirane veljake večjega ali manjšega kalibra za »kazen« le premestijo, največkrat kar na boljše mesto.

O Tavolacciju zares nismo več slišali, a tisto streljanje je še vedno kot strašilo viselo nad vasjo in je pozneje, kakor bomo videli, spet prišlo na dnevni red.

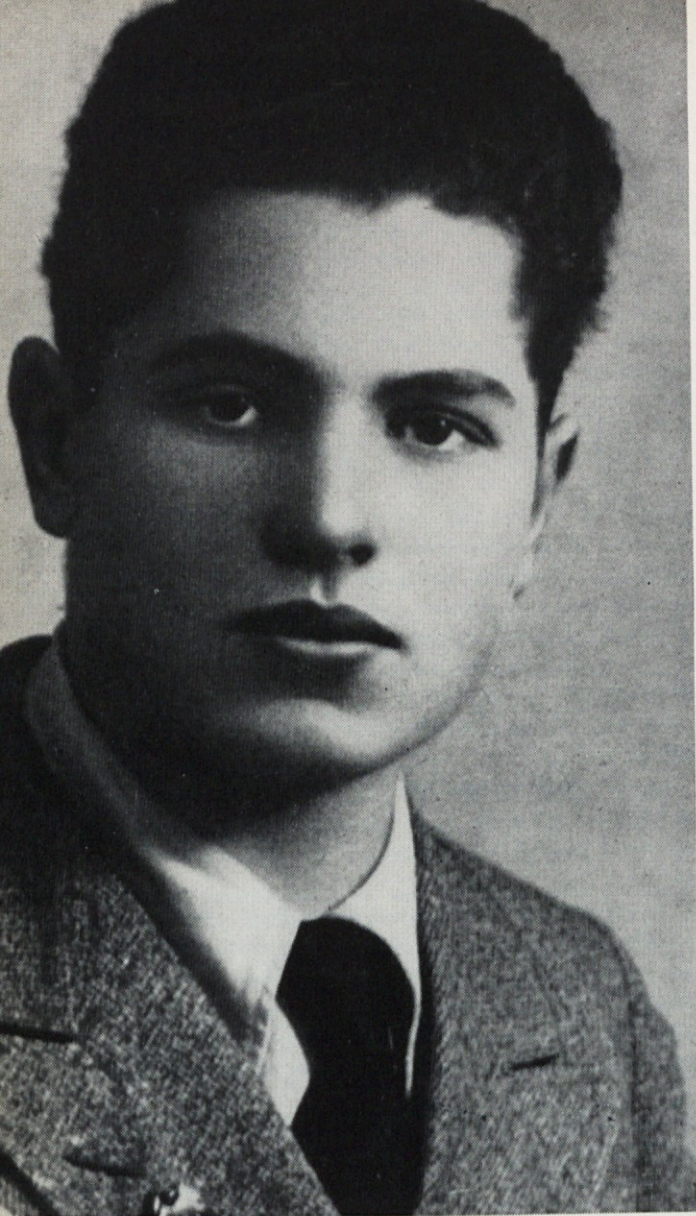
V času fašistične Italije, so morali fantje k predvojaškim vajam. Tudi po vaseh je popoldan »fašistične sobote« (sabato fascista) potekal v znamenju vojašega vežbanja. Kroja avantgardista ali »mladega fašista« (giovane fascista), v katerem so se vadili, Janko ni več mogel stlačiti v straniščno školjko. A ker je bil poln domislic in humorja, je znal obleko tako osmešiti, da je bilo to tedensko javno omalovaževanje vse kaj hujšega, kot otročje uporniška domislica s straniščem. Njegov vzor ni bil naš speči, v usodo vdani junak Kralj Matjaž, ne, mirovati in čakati to ni bilo zanj. Navduševal se je ob knjigah o vojnah in uporih, od romana »Z ognjem in mečem« do »Vojne in miru«, ob pesmih o Kraljeviču Marku in zgodbah o upornikih vse do dobrodružnega »Vojaka Švejka«. Naše tržaško gledališče bi mu prav lahko zavidalo njegovega »Vojaka Švejka«.

»Vojak Švejk gre,« je oznanil in se z ropotom spustil po lesenih stopnicah. Smeh in rezanje, kjerkoli se je pojavil.

»Kaj tak boš šel?« sem ga vprašala.

»Da, tak, prav tak!« je smeje odgovoril in odlomastil.

Na dobrodušno napetem obrazu so se mu svetile hudomušne oči, potlačen klobuk (tak kot ga imajo alpinci) je krasilo pero našega vrlega petelina,

V študentovskih letih

jopiču je na vrhu zmanjkal prvi gumb, a spodaj je zadnji zaman iskal gumbnico, kravata je vihrala, a tudi s srajco nekaj ni bilo v redu. Hlače si je moral venomer popravljati, ker so mu silile pod popek, a tiste zelene ovojke, s katerimi so si ovijali meča, so bile tako ovite, da so spominjale na okrogle papirnate lampijončke, samo da je namesto lučke na sredi pobliskovala koža. Ko se je vračal z vaj, se je kar spotoma odpenjal in slačil, samo da bi bil čimprej iz sivo zelenih cunj,

Nekoč, bila je neka posebno važna svečanost, je tako »našemljen« defilirал pred častno tribuno, na kateri je bila tudi naša mati v kroju fašističnih žena »donna fascista«. Na tribuni zgražanje in spraševanje, kdo da je tisti nerodni cepec, a njegova mati se trudi, da bi ohranila neprizadeto resen obraz in čeprav ji je nekoliko nerodno, ji smeh sili iz vseh kotičkov in gubic, ko njen sin tam spredaj, napet kot puran, zmagoslavno koraka.

Da, naša mati se je udeleževala fašističnih parad. Vem, da sem se večkrat čudila, zakaj gre. Res, da je dobila »vabilo«, a bi lahko čisto preprosto ne šla, sem se jezila, a ona mi je vselej odgovarjala, da pač mora iti, da je bolje tako, pa čeprav ji je nadvse zoprno. In ker ima mlado dekle toliko opraviti samo s seboj in s svojimi problemi, sem skomignila z rameni in odnehala z vprašanji. Pa je prišel še prehitro čas in mi razrešil to uganko, uganko, zakaj moja mati, neizprosna in nepopustljiva v vsem, tako pasivno gre in povrhu še v tistem črnem kroju, kot je ukazano na »vabilu«, na te, fašistom tako potrebne, a tako bedaste parade. Posebno še ko je govoril »duce« (in v času abesinske vojne in pozneje, se je to kaj pogostoma dogajalo), ji je bilo nemogoče izogniti se temu »Luna parku« v znamenju fesov in črnih srajc. Tedaj so zvočniki prinašali ducejevo zadiranje, njegove grožnje in puhlo samohvalo ter vpitje množice na Piazza Venezia v Rimu, ki je skandirala njegovo ime. To rjovenje je kot nekaj temnega, grozljivega plavalo nad vasjo in vznemirjalo kmete na polju. Čas mi je tudi razrešil uganko, zakaj je mati tako prijazna in radodarna z novim sekretarjem F. P. in njegovo ženo. Res, da je bil Slovenec, Idriččan. A kaj, poročen je bil z italijansko učiteljico, mnogo starejšo od njega, a že dejstvo, da ima Slovenec to funkcijo je govorilo proti njemu. Pri nas je bila stara navada, da se je ob času kolin, trgatve in podobnih priložnosti obdarilo ljudi, ki tega niso pridelali. To je bil stari, upokojeni župnik — biseromašnik, učitelji, kdo od občinskih funkcionarjev. A jaz sem vedno godrnjala, da »njim« ne bi nič nosili. Pa mi je mama odgovarjala, da je tako vedno bilo, in pa da roka roko umije. Ta pregovor se mi je zdel tako poniževalen in zoprni in sem hotela zvedeti, kje je pri nas kaj narobe, da potrebujemo njihove pomoči: Bila sem pet let v Gorici v šolah in zato se je marsikaj doma zgodilo, kar je bilo meni neznano. Nič določenega nisem mogla nikoli izveči iz naše matere in zadovoljiti sem se morala z odgovorom, da se nič ne ve, kaj vse se lahko pripeti in da je bolje če so nam naklonjeni.

Nikar mi sedaj preveč ne zamerite in očitajte, če vas bom zamujala s to svojo neprijetno zgodbo, a ker je imela posledice za vso našo družino, je morda potrebno.

Nekoč, bilo je pred trgatvijo, mi je rekla mama, da je povabila na grozdje učitelja L. L. (to je bil novi sekretar F.P.) in njegovo ženo, pa še marešala in da bom morala z njimi, da si bodo natrgali sami grozdja. Seveda je šla tudi mama z nami, a meni je bilo nerodno iti v taki družbi v vinograd. V Gornjem paštnu, blizu borovcev, sem opazila Janka in njegovega prijatelja, a ko so prišli še ostali za mano, je izginil. To mi je še povečalo nevoljo in moja zbadljivost in objestnost je izkoristila prav vsako priliko in se nad njimi znesla. Jezilo me je, ker so se mi le dobrodušno smejali in se muzali, češ pustimo ji, da se zabava, jo bo že minila prešernost. Dobro sem slutila, da bo tako ali tako tiste njihove prijaznosti prej ali slej konec, in to me je še bolj podžigalo v norčevanju.

V tistem času, je skoro vsak večer, ko sem v trgovini delala račune o dnevnem inkasu, prišel tja tudi marešalo. Če ni bilo ljudi, se je pogovarjal z mano ali z uslužbenci, ko smo pa zaprli in odšli domov, je tudi on odšel. Neki tak večer, ko ni bilo ljudi in sem sedela pri papirjih in trgovskih knjigah, me je vprašal, če bi hotela postati njegova žena. Pred tem, mi je prinašal knjige, v katerih so bili podčrtani primerni ljubezenski dialogi in pismo sem

tudi prejela. Knjige sem brez komentarja vrnila, a ko me je vprašal, če sem prejela pismo, sem mu samo suhoparno pritrdila. No, sedaj mi je rekel, naj si premislim, in naj mu, ko bom dobro premislila, odgovorim. Odgovorila sem mu, da nimam česa premišljevat in da mu dam lahko takoj odgovor. In moj odgovor je ne! Zaradi tega ne, ker bi rada imela otroke, a nočem imeti bastardov. Ne v telesnem pomenu besede, ampak duševnem. Nočem otrok, ki bi zrasli in sovražili domovino, svoje matere, preganjali ljudi. In če bi se mi posrečilo, da bi jih vzgojila v ljubezni do svoje domovine, potem bi morali sovražiti njegovo domovino, ki nas že toliko let zatira in preganja. In kaj bi k temu porekel on? Se ne bi uprl? Mar nimam prav, če pomislimo na položaj Slovencev danes?

Rekel mi je samo, da če je to moj odgovor, potem dobro in hvala! Po vojaško je pozdravil, se lepo, elegantno — bil je lep, visok, vitek mož — zasukal in odkorakal. Morda bi mu ne bila tako ostro odgovorila, da mi ni tedaj na vse predrzne šale odgovarjal le s pesmico, ki je bila pravkar v modi: »quando sarai mamma — non più la sbarazzina...« in bi mi ne bila ta pesem vselej toplo in hkrati uporno stisnilo grlo.

Z grenkobo in s skrbjo sem premišljevala, da bo zdaj kaj malo pomagala vsa mamina diplomacija; sicer pa sem se tudi tolažila, da je to samo moja in njegova zadeva in ne more nikomur nič škoditi. Res slaba tolažba, v katero je bilo težko verjeti, in zares je vse mamino dotedanje prizadevanje čofnilo v vodo.

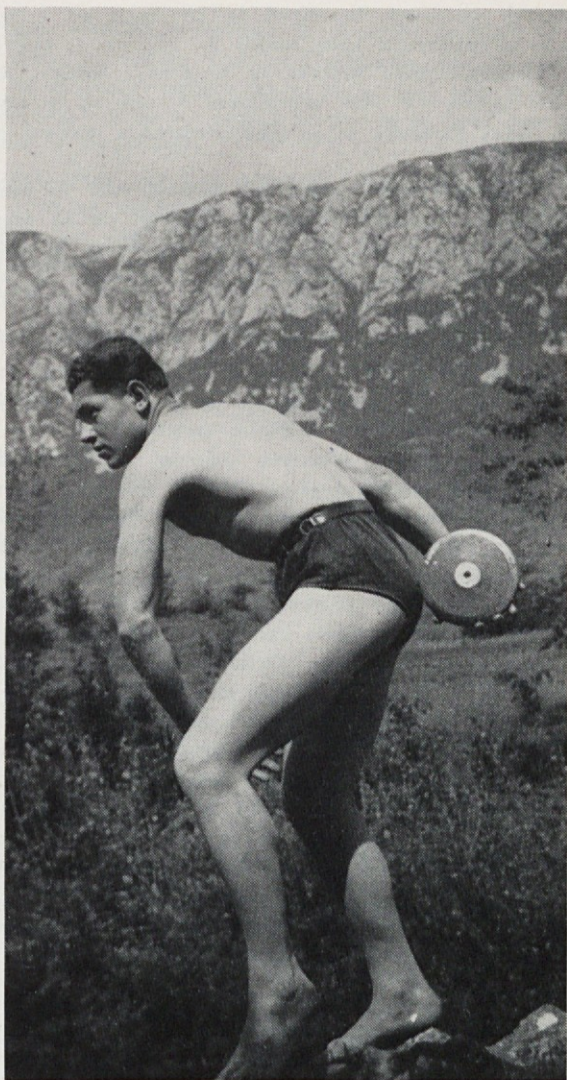
Čez nekaj dni — oče je bil tisti dan v Gorici — me je mama zvečer poklicala v svojo sobo. Vsa ginjena mi je dala lepo zapestno uro, češ da sem si jo zaslužila, ker jim nisem nakopala žalosti in sramote. Ker sem jo začudeno gledala, mi je pojasnila, da ji je učitelj in sekretar F. P. povedal, kako sem odgovorila marešalu, da se ta jezi nanjo, ker misli, da mi je ona svetovala tak odgovor. Ker sem bila tudi z domačimi sršenasta sem uro sprejela, a s pripombo, da je nikakor nisem zaslužila, ker sem mislila le nase in na to, kar se meni zdi prav.

V naši hiši smo vsak po svoje ukrepali in tako mi tudi mama ni povedala, da je bil marešalo že prej doma pri nas in da je po vseh pravih etiket in južnjaške gostobesednosti prosil za mojo roko. Mama mu je sicer po njeno, to je ljubeznivo in diplomatsko povedala, da je to nemogoče in mu postregla z vsemi tovrstnimi negativnimi zgledi. Bila je nedelja in tako je z lahkoto vse spravila iz hiše, da bi ostala z njim sama. Mnogo let pozneje, mi je o tem pravil mlajši brat, ki je skrit opazoval in moral potem poročati Janku.

V Gasah so se kmetje oblajali za vsako pasjo figo, a tudi v Menešiji so bili taki, ki so radi delali zgago. Bilo je poletje in jaz sem postopala okrog hiše, a v Gasah, takoj onstran našega mostu, pri Rafelnovih, vpitje in prepir. Že od malega smo morali otroci nemudoma domov, če je bil v sosesčini prepir in psovanje pijanih gospodarjev. Gorje, če se je kdo obotavljal in poslušal »izbrane« besede in mastne kletvice. To je bil greh in pri spovedi smo morali to povedati. A tedaj sem kar obstala in poslušala: da je Janko Johanol streljal na Tavalaccija in mu je Jože (Rafelnov) stal na straži, je kričal Bevc na starega Rafaela. In je grozil, da če Rafael ne poravná škode, ki mu jo je

Navdušen telovadec

napravit, bo to zadevo s streljanjem nesel orožnikom v kasarno. Prepirla sta se zaradi prestavljenih mejnikov na njivah ali česa podobnega.

Stekla sem k Janku, ki se je v svoji sobi učil in mu povedala o prepiru.

»Preklete, komu sem zaupal,« je jezno zagodrnjal in zginil. Slišala sem, kako preskakuje stopnice, teče čez borjač in most k Rafelnovim. Sedla sem k njegovi mizi in s strahom premišljevala, kaj vse se utegne zgoditi. Saj tudi če ne bi šel Bevc povedat orožnikom, je bil prepir tako glasen in prav gotovo ga je še marsikdo slišal in še pred večerom bo ta novica obletela vas. Tedaj nisem še vedela, da so že prej o tem šušljali. Je že tako nanese, da so po tem prvem prepiru med lakomnimi, zavistnimi kmetiči v sosesčini

nastali še drugi, in vselej je bil, tako ali tako, stari Rafel zapleten vanje. Vse prizadevanje naše mame je bilo sedaj obrnjeno k pomirjevanju, k prepričevanju sprtih kmetov in poravnavi sporov. Razume se, da je ta mamina skrb prišla na uho orožnikom. Klicali so v kasarno nekaj gasarskih žensk in stara Bevcevska se je tako prestrašila groženj in vpitja marešala, da je vse izklepetala.

Ko sem tedaj sedela pri Jankovi mizi in premišljevala, mi je bilo v hipu razumljivo mamino dotedanje vedenje, pa še sram me je bilo, ker sem bila v svoji nevednosti večkrat tako nestrpna in zbadljiva.

Da je Janko streljal, je mami povedal že mnogo prej kovač iz sosednje vasice in Janko ni zanikal, ko so ga starši o tem vprašali, le besen je bil na kovača, ker jim je s svojim klepetanjem nakopal tako hude skrbi.

Ko se je torej Janko pripravljaj na ta terorizem na svojo pest, proti sekretarju F.P. Tavolacciju, ki se je že kar preveč razšopiril, strahoval po vasi in priganjal ljudi k fašističnim ceremonijam, si je izbral tovariša. Ta naj bi mu stal na straži pri nevarnem dejanju. Če bi bil doma mlajši brat Ciril, bi si prav gotovo izbral njega, a Ciril je obiskoval gimnazijo v Gorici, zato mu je le napisal pismo in ga o tem obvestil. Pismu je priložil žveplenko in mu naročil, naj ga takoj sežge. Ko mi je brat o tem pravil lansko poletje, sva se oba čudila Jankovi neprevidnosti. Moram pa povedati, da tudi pozneje, ko je Janko že bil pri vojaki v južni Italiji, ni nikoli brzdal svojega peresa, in njegova pisma so imela kar cele strani črno popleskane.

Ker ni bilo doma Cirila si je Janko izbral Jožeta Rafelnovega, svojega vrstnika in našega bližnjega soseda takoj onstran potoka. Prepričan je bil, da ne bo o tem nikomur črnil, a ta klepetulja si ni mogla kaj, da se ne bi bahala pred svojim mlajšim bratom Ivanom. In Ivan se je nekega vročega poletnega večera, ko sta šla spat, prepiral s svojim bratom Jožetom. Ker ga ni mogel drugače ugnati, mu je Ivan zagrozil, da bo izdal njegovo soudeležbo pri streljanju. Prepir je bil glasen, a okna odprta zaradi vročine v majhni zatohli kamri. Ker pa se Gase vzpenjajo vzporedno od potoka navkreber in so ob njih stisnjene hiše, kot bi bile nagrmadene druga nad drugo, je prepir slišala vsa sosesčina. To je dalo povod za tiste že prej omenjene spore in izsiljevanja med kmeti, ki so posredno prizadeli tudi našo hišo.

Noč je bila temna, cev puške kratka, zato je bilo težko dobro meriti in je krogla le razbila šipe v oknu, Tavolaccija pa pošteno prestrašila.

Pozneje je Janko pripovedoval bratu Cirilu, kako strašno so se vlekale tiste do skrajnosti napete minute. Tista senca, ki je le begala mimo okna, tam za šipami onkraj ceste, a se nikoli ni hotela ustaviti. Janko je čakal v grmovju, ki je kot živa meja rastlo ob cesti nasproti mlekarne. Upal je, da bo Tavolacci za hip postal pri oknu, morda celo pogledal ven, senca tam za šipami pa je spet in spet šla le mimo in zginila.

Ko je postalo čakanje že neznosno in se je spet pokazala temna postava fašističnega sekretarja, je Janko sprožil, slišal samo še žvenket razbitih šip in zbežal. Z nekim razkužilom si je zdrgnil roke in puško, jo potem skril med smrekove hlode, ki so v večjih in manjših kupih bili zloženi na občinskem travniku, potem pa tekkel na konec naše njive »za skednjem«. Tam je skočil v potok »Pasji rep«, ki se med njivami in travniki vije proti vasi in kate-

rega bregovi so porasli z gostim, visokim grmovjem in drevjem in hodil po vodi do vasi. Spotoma se je slekel in obleko skril pod velike kamne, katerih je vse polno v strugi potoka, se oblekel v obleko, ki si jo je prej tam pustil in se odplazil domov. Nihče od domačih ga ni opazil, pa saj je že pred nekaj urami voščil lahko noč in odšel v svojo sobo.

Ne vem, ali je tisto z razkužilom res kaj pomagalo, na vsak način ni noben pes slednik, s katerimi so se naslednje jutro z avtobusom pripeljali fašisti in kvesturini, prišel Janku na sled. Tudi potem ne, ko so našli puško med smrekovimi hlodi in poizvedovali med vaškimi kovači, kdo izmed njih bi utegnil skovati železno kopito.

(Nadaljevanje prihodnjič)

LUDOVICA KALAN

NE MOREM OD TOD

*Prijatelji,
ki nosijo srce na dlani
me vabijo,
a jaz ne morem od tod.*

*Grenkoba je v meni,
otožne sence preteklosti
križarijo preko mojih dni;
mogočna svetla sedanost
pa stopa s trdo, neizprosno nogo
na vse ono,
kar je še včeraj živelo,
kot ponosne, široke magistrale,
ki gredo brezobzirno
svoje ravne smeri
preko domačij, žita in rož,
skozi gore, čez nasipe in reke.
Štrclji starih cest
pa samevajo
porasli z redkimi travami
in sanjajo
o oblakih prahu,
o ritmičnem peketu konjskih kopit
in drdranju koles.*

Sem mar tudi jaz stara cesta?

Zato ne morem od tod.

TRŽAŠKI ZAPISKI

Skoda, da ne morem priznati *absolutno nobene diktature*. Kljub temu, da sem vedno simpatiziral z levo, nisem mogel razumeti njihove ozkosrčnosti.

Srečko Kosovel

I.

O mojem razmišljanju v četrti številki *Zaliva*.

Nobene skrivnosti ne razkrivam, če povem, da mi ni bilo lahko pri srcu, ko sem si zapisoval misli in občutke, ki so me prešinjali ob POSLOVILNIH PISMIH NA SMRT OBSOJENIH. Seveda sem se zavedal, da te kratke pretresljive oporoke terjajo dosti globlje obravnave, a če današnjega človeka preganja čas, tako da se mora kar naprej odpovedati mirnemu, zbranemu delu, potem se mora pač zadovoljiti s stenografskimi zapiski.

Danes mi je nekoliko manj hudo kakor takrat, ko sem čutil majhnost in razdrobljenost svojih »Glos« ob resnosti in pomembnosti obravnavanih vprašanj. Prijateljski odziv nekdanjih bojevnikov za slovenstvo je v meni poglobil razsežnosti, ki so jih moji odstavki večinoma samo nakazovali.

O bogastvu takšnih **correspondances** v Baudelairovem smislu bom moral povedati ob kaki drugi priložnosti.

Poprej bi rad spregovoril o odzivih, ki z mojim razmišljanjem ne soglašajo, a so hkrati tako napisani, da ne segajo po stari samodržniški metodi razvrednotenja in onemogočanja. In ker je »Primorski dnevnik« naše tržaško dnevno glasilo, bom začel z njim; kljub vsemu je zamejski svet, ta ozki prisojni pas, ki ga močijo slani pljuski, zame vendar prvi.

II.

O knjigi Edvarda Kardelja Razvoj slovenskega narodnega vprašanja.

Odveč je, da S. R. (Glej **Primorski dnevnik**, 12., 13., 15. februarja 1967) govori o pomenu Kardeljeve knjige pred drugo svetovno vojno. Prav rad mu pritrdim, da je bila knjiga takrat zelo pomemben prispevek za miselno pripravo odpora; isto lahko rečemo o večini člankov in študij v tedanji **Sodobnosti**. Prav tako so bili takrat izredno pomembni članki v **Dejanju**, še posebno Kocbekove misli, ki bodo za mlajši rod pravo odkritje, ko bodo izšle v knjigi.

Naš mali tržaški krog je takrat bral **Sodobnost**, bral **Dejanje** in poznal Kardeljevo knjigo. Vse to je bila kajpada za časa črnega režima ilegalna literatura; a poznali smo jo in bili smo na tekočem.

A jaz v svojih »Glosah« govorim vendar o uvodu k ponatisu! In ta uvod je po moji sodbi tak, kakršen leta 1957 ne bi smel biti. Zakaj človek, ki je pred vojsko napisal pomembno študijo o slovenskem narodu, bi moral po vojski govoriti o samobitnosti tega naroda, predvsem o tem. Če te skrbi v uvodu k ponatisu ni, potem je uvod zgrešen od začetka do konca. Načelno, v jedru je zgrešen. To, da »manjšine« omenja samo z enim odstavkom, je dodatni dokaz njegove zgrešenosti. Zakaj obstoj »manjšin« zunaj matične države bi morala biti ena izmed misli-vodnic uvoda, če naj bo tak uvod namenjen Slovencem, narodu, ki ima nekaj več prebivalcev kakor mesto Milan.

Seveda pa soglašam s S. R., naj mladina bere Kardeljeve »Govore na pariški konferenci«. Naj jih predvsem berejo komunisti v Sloveniji. Profesorji v Sloveniji pa naj jih priporočajo dijakom. Mogoče se bo potem komu izmed teh porodilo vprašanje, kako da slovenski ljudje (posebno mladina) zdaj živo prisluhnejo pogovoru o zamejstvu samo takrat, ko gre za obravnavo življenjskega standarda.

III.

O vprašanju samostojne Slovenije.

Zelo čudno se izraža pisec v **Primorskem** o mojih »Glosah«, ko pravi, da so moje razmišljanje »pohvalili v obeh katoliških tednikih«. Naravnost groteskno pa je, da moje pisanje povezuje z mislimi Franca Jeze. O gospodu Jezi vem, da je bil med vojsko partizan, potem v uredništvu »Slovenskega poročevalca«, in da je zapustil Slovenijo, ker ni soglašal s takratno slovensko politiko. To je v glavnem vse, kar o njem vem. Nimam najmanjšega pojma, kakšna naj bi bila njegova samostojna Slovenija. Drugo vprašanje pa je seveda govor o tem, da slovenski ljudje danes zelo radi poslušajo glas prišepetane skušnjave. A v tem primeru je, mislim, edino modro, da poiščemo, kaj je temu vzrok. In če vzrok je, potem ne krivimo zavoljo njega ne gospoda Jeze ne kogarkoli drugega, ampak sezimo po kirurškem nožu in odstranimo mrtvino, dokler se s kirurškim posegom organizem rešiti da.

Edino Slovenija, ki bo dobila svoj obraz, ki bo imela svoje srce in bo njeno telo samostojno živelo, je lahko protiutež zamislim o ločeni državi med neskrupulnimi sosedi.

Lepo in prav. A ne vem, v kakšni zvezi je vse to z mojim pisanjem v *Zalivu*, saj sem tam trikrat ali štirikrat ponovil, da **uničevanje samostojnih narodnih teles vodi Jugoslavijo v počasen, a gotov razkroj!**

Teško pa je izreči sodbo o takem načinu pisanja, ki zdaj, po odpravi stalinističnih metod, najpoprej poudarja, kako moje »Glose« hvali nekdo, ki je »propagator neodvisne slovenske države«, v naslednji številki lista pa razlaga, da niso »hoteli Borisu Pahorju očitati kakšnih takih razbijaških namenov«.

Horani soit qui mal y pense.

IV.

O Kardeljevem »ilirizmu«.

Res je, v uvodu k ponatisu svoje knjige Edvard Kardelj ne mara novega »ilirizma« in pravi, da bi ta škodoval novemu sožitju. Ko bi ne pisal »Glos«, ampak esej, bi upošteval tudi take odstavke, tako pa sem izbral tiste, ki so bili značilni za napadanje super-zla, to je nacionalizma. Šlo mi je vendar za bistvo vprašanja, to je za ugotovitev, da tisti uvod ni napisan s stališča **slovenskega** politika, ampak z vidika socialističnega mitologa.

Zelo razumljivo je, da je po osvoboditvi jugoslovansko državo skrbelo, kako bo uspelo novo sožitje; a prav tako bi moralo biti vsem razumljivo, da

bi bilo moralo slovenskega politika skrbeti, kakšne smernice bo dal slovenskemu narodu za jutrišnji dan.

Teh smernic Edvard Kardelj ne daje. In knjiga je izšla 1957. leta, to je dosti poprej, preden smo kaj slišali o **bojih** proti »birokratskemu centralizmu«. In nadalje, ko je že govor o »centralizmu«, saj bi »centralizem« lahko še trajal in bi bili slovenski ljudje kot narodna skupnost **samo gledalci** oziroma samo objekt, kakor bodo spet samo objekt, če bo (a trdno je treba upati, da ne bo) spet odkrita kaka zarota. Slovenski ljudje, pravim, so bili doslej samo objekt. Lahko pa bi bili tako zaživel v svoji republiki, da bi se, potem ko so žrtvovali svoje najboljše sinove za svojo samobitnost, zanesli na svoje voditelje; lahko bi bili tako zaživel, da bi se čutili varne, da bi svoje voditelje imeli radi.

Res, Edvard Kardelj ne mara »ilirizma«, a kaj ponuja kot protistrup? »Socialistične odnose«. (Uvod, str. LXV).

Zelo lepo. Tako pravi: »Kar združuje jugoslovanske narode, to je tisto, kar je občečloveškega, a ne, kar je v njih ozkonacionalnega. (Ista stran).

Ta »občečlovečnost«, ti »socialistični odnosi« so seveda zelo lepe stvari, ki pa so, žal, neuporabne, ko gre **zares**. Prav tako lepo je pravilo, naj ljubim svojega bližnjega kakor samega sebe, ali pa tisto, naj ponudim desno lice, ko sem dobil cvrk na levo. Vse to je že v budizmu in krščanstvu, malo pa to pomaga pri ustvarjanju republiške samobitnosti.

Še bolj pa bo jasno, kako nemogoč je uvod knjigi o nacionalnem vprašanju, če preberemo odstavek, ki spada v zaključek. Na str. LXXXII piše:

»Kakor je narod nastal na osnovi specifične družbene delitve dela epohe kapitalizma, tako bo kot določena zgodovinska družbena kategorija z nastankom novih oblik in obsegov družbene delitve dela, ki jo bo prinesel socialistični oziroma komunistični družbeni red, tudi postopno izginil z zgodovinske pozornice.«

To je, prosim, čutil potrebo, da je napisal v svojem uvodu slovenski teoretik in politik deset let po osvoboditvi. Da bo narod postopno izginil z zgodovinske pozornice. Lepe besede seveda, besede ki bi se jih evangelij ne branil, brani pa se jih pripadnik naroda, ki je preživel potres, v katerem mu je šlo za biti ali ne biti.

V.

O nacionalizmu in o nacionalnosti.

Vem, kaj Edvard Kardelj misli, ko govori o »nacionalizmu«, ne vem pa, kaj je zanj **nacionalna samobitnost, nacionalna zavest**. V uvodu ni nikjer govora o nacionalnosti kot o zavestni, osebnostni odločitvi. Prav dobro razumem, da je v pojmu »socialistični odnosi« zaobjeto tudi sožitje dveh ali treh jezikov, vendar se mi zdi, da je obstoj jezika zajamčen samo takrat, ko je zajamčen obstoj nosilca jezika, to je naroda. Razmerje med dvema osebama je mogoče samo, če sta obe osebi zavedni in obe odločujoči. Če postavimo poprej razmerje, odnos, se prav lahko zgodi, da ne bomo imeli ne razmerja in niti oseb, ki jih je vnaprej določeno razmerje zmaličilo.

In to se je doslej dogajalo.

Krste Crvenkovski pravi:

»Mi danes nimamo avtentične, potrebne in pomembne republiške zakonodaje in zaradi tega nismo sposobni izraziti vseh specifičnosti posameznih republik. Mi v vsem dosedanem obdobju nismo

vodili računa o tem, da smo skupnost, ki ima mnogo združevalnih prvin, pozabljali pa smo na to, da smo skupnost narodov, ki so se skozi zgodovino razvijali pod različnimi pogoji. Zato smo pogosto silili vse pod iste kalupe, kar pa je — to se je pokazalo — nemo- goče.» (Delo, 18.2.1967, str. 2).

To so, mislim, zadosti razločne besede, čeprav je prevod pomanjkljiv.

Če jo prenesemo na slovenska tla, se bo ta obtožba v skrčeni obliki glasila: V vsem dosedanjem obdobju Komunistična partija Slovenije ni mislila na specifičnost slovenskega naroda (Cankar), ki se je po svoje razvijal v času in prostoru.

Ta jugoslovanski hermafroditizem, ta anacionalnost »socialističnih odnosov« je seveda naredila najhujšo škodo pri mladini. Takó slovenska mladina danes nima prave narodne zavesti, ker so jo vzgojili v mističnem jugoslovanstvu, hkrati pa ni prežeta z jugoslovanskim patriotizmom, ker se je morala utapljati v meglenem internacionalizmu.

Če naj k temu dodamo še čisto pridobitniško mentaliteto, ki so jo mladim ljudem vcepili politični voditelji in direktorski razred, pa bomo dobili približno podobo ali ne-podobo dobršnega dela današnje slovenske mladine. Takó se večkrat zdi, kakor da skriti možganski aparat vztrajno in načrtno skrbi za to, da bi mlade sile moralno pokvaril, zato da bi jih politično onesobobil.

Kajpada, zadnje čase je opaziti nekaj vidnih premikov, to je treba priznati. A do pravega razčiščenja ne bo prišlo, dokler odgovorni ljudje ne bodo priznali napak in odšli v pokoj. Nevidno zakulisno spreminjanje ne more prnesti in ne bo prineslo zdravja. Isto velja za nacionalno (ne nacionalistično) zavest. Zakaj tudi govor o kulturi, o kulturi-rešiteljici slovenskega naroda je jalovo početje, dokler ne bo poudarka na narodni zavesti. Tudi kulture nam manjka, prav gotovo, a predvsem nam manjka duha, ki naj naredi smiselno vse naše življenje.

Zato je zelo pravilno, kar pravi Josip Vidmar (*Iz dnevnika*, Delo, 3.2.1967) glede »orientacije, ki se je moramo zavedati in jo gojiti. In ta orientacija je patriotsko prepričanje o važnosti našega sožitja v socialistični Jugoslaviji, **smiselna volja uresničiti polno in dosledno izvedeno neodvisnost republike Slovenije v jugoslovanski skupnosti.**« (Podčrtal jaz.)

Če jo je treba uresničiti, potem pomeni, da take Slovenije, kakor si je želi Vidmar, še ni.

Dobro, naj jo torej naredijo.

Zavedati pa se morajo, da je ne bosta naredila ne kultura ne tehnika, če ne bo obeh vodila nacionalna (ne nacionalistična) zavest.

VI.

O tem, da sem se lotil z veliko zamudo Kardeljevega uvoda.

Res je, z zamudo, čeprav sem že leta 1953., ko sem govoril o položaju v zamejstvu, v Sidru povedal, da so pri nas veljali ideološki interesi namesto narodnih. Govoril sem o Slovencih v zamejstvu, a Slovenci v zamejstvu niso nikakršni drugorodni Slovenci, ampak samo bolj izpostavljen del slovenskega narodnega telesa, zato je ravnanje s takim delom naroda dokaz, kakšen odnos ima voditelj do celotnega narodovega organizma.

A ne glede na to je res, da prej nisem spregovoril, ampak hitel pisati knjige, da bi sproti zanimal resnico, ki bi me uničila, če bi ji pustil priti do živega. Takrat so odgovorni ljudje zagovarjali politiko totalne likvidacije trža-

ške slovenske kulture. Ko pa so mi naši mladi ljudje dokazali, da je bila moja vera vanje upravičena, nisem imel kje pisati.

Zgodilo se je namreč, da smo levo usmerjeni ljudje ostali brez revije; to se pravi, da bi revijo lahko dobili, ko bi pristali na paternalizem in na prosto telovadbo v ograjenem prostoru. Ker tega nismo marali, nismo imeli kje objavljati. Tako bi zadnje desetletje bil moral, če bi hotel priobčiti članek, ki ne bi bil konformističen, prositi za gostoljubje urednika katoliške ali pa krščansko socialne revije.

Tako smo začeli pisati, ko nam je skrb za vsakdanji kruh pustila toliko časa na razpolago, da smo potrkali na vrata slovenskih tržaških ljudi in prišli do Zaliva.

Zato šele zdaj trgatev v mojih brajdah, ki so že zdavnaj požoltele.

Odločilno pa je bilo, da sem objavil svoje razmišljanje, pretresljivo spoznanje, ki me je prešinilo, ko je dnevno časopisje poročalo o trenju oblastvenih sil v jugoslovanski republiki.

Tedaj sem se zavedel, da je slovenski narod na milost in nemilost prepuščen mogočnim tokovom, ki hrumijo čezoraj in brez njega odločajo o njem in zanj.

Tedaj sem se dokončno zavedel, da takó na križišču svetovnih cest postavljena Slovenija, ni subjekt zgodovine, ampak samo v vse smeri odprto prizorišče, na katerem se lahko jutri odigra nepopravljiva žaloigra.

VII.

O Edvardu Kocbeku.

Naj najpoprej razločno povem, da si štejem v čast, da je Edvard Kocbek moj prijatelj. Deset let sva se poznala samo po pismih, ki so romala po Evropi in severni Afriki. Tista njegova čudovita pisma! In zmeraj je našel čas, da mi jih je pošiljal, meni, v vseh pogledih začetniku in potujoči anarhični tržaški duši.

Ni slovenskega človeka, s katerim bi se takó pomenil, kakor se z njim, čeprav so najine notranje prvine tako različne. Tako sva si na nasprotnih bregovih glede krščanstva. Glede krščanstva se moje gledanje približuje gledanju Bertranda Russella. [Glej njegovo knjigo **Why I am not A Christian** (Zakaj nisem kristjan) ital. prevod, Longanesi. Glej tudi njegovo **Zgodovino filozofije zahodnega sveta**. Prav tako it. izdaja.] To veva oba. To vejo najini skupni prijatelji in znanci. Če zdaj o tem samo govorim in celo šolsko navajam B. Russella, delam to zato, da bi enkrat za zmeraj postavil piko na i, to se pravi, da bi, vsaj kar se mene tiče, opravil s slovensko vaško taktiko, ki naredi iz človeka komunisto, če popije espresno kavo s komunistom, za vernega človeka, če popije aperitiv s kaplanom.

Dalje. Ko je Edvard Kocbek izdal »Strah in pogum«, sem se kot pisatelj uprl krivici, ki mu je bila storjena. V »Svobodni polemiki«, ki ni dobro napisana, ker sem bil preveč razburjen, ko sem jo pisal, sem povedal, da ravnanje s Kocbekovo knjigo ni bilo ne modro ne pravično.

Zdaj pa trdim (Zaliv št. 4), da ni bilo ne modro ne v prid slovenstvu, ko Komunistična partija Slovenije ni omogočila krščanskim socialcem samostojnega delovanja. Slovenski komunisti so trdili, da bi se ob primeru obstoja krščanske skupine ob ti skupini zbrala vsa reakcija; res pa je bilo, da je partija izvajala monopolistično pojmovano diktaturo predstavnikov proletariata. Takó je dosegla, da so se najpoprej nasprotno, počasi pa zmeraj bolj tudi razočarane sile začele zbirati v okrilju katoliške cerkve.

¶ In še. Partija, ki jo je na primer nepopisno dražila že sama beseda o samostojni Kocbekovi reviji, o reviji, ki bi ji bil urednik slovenski patriot

(ki je prav zavoljo svojega globokega slovenstva tudi jugoslovanski patriot), soustvarjalec Osvobodilne fronte in revolucije, ta partija dopušča danes cerkveni tisk, ki je tisk uradne Cerkve.

Naj ponovim, da nimam nič r.e. proti prostosti vere in cerkva ne proti katoliškemu tisku. Glasno pa želim povedati, da je to onemogočanje krščanskih socialcev eden izmed številnih grehov, o katerih je rekel Crvenkovski da izvirajo iz neupoštevanja specifičnosti posameznih narodov.

Prav gotovo mi bo politik rekel: »Odvrgli smo Kocbeka, ker ga nismo več potrebovali; misliti smo morali, kako si bomo pridobili nekdanje sovražnike.«

Saj. In to se pravi, da je Machiavelli pred štiristo leti pisal tudi za dialektične materialiste. Vprašanje je samo (skoraj nepomembno vprašanje), v čem naj se potem morala vladavine predstavnikov delavskega razreda razlikuje od morale vladavine Cesara Borgie.

Tole danes drži, da je Partija zavrгла dvogovor s Kocbekovim krščanstvom, skuša pa začeti pogovor z uradno Cerkvijo. Pri tem se jaz nekrščansko, to je laično usmerjen človek, sprašujem, kakšno korist je Komunistična partija Slovenije imela, da je naravnost silila katoliške množice, da se zavejo svoje drugačnosti, da se zavejo svoje moči, da skratka postanejo subjekt.

Kajpada je iz zornega kota državnega oblastnika r.edvomno modro, če sklepa dogovore z močnim, mednarodno pomembnim partnerjem, kakršen je Vatikan; in to še posebno v primeru, ko je Vatikan spremenil razmerje do drugih cerkva. Za jugoslovansko stvarnost je to kar se da dragoceno, ker se je takó spremenil tudi odnos katoliške hierarhije do pravoslavlja.

A vse to ne omaje ugotovitve, da oblastnik ni bil moder ne pravičen, ko je grobo zavrğel sodelavce izza vojnih let. Zakaj ne gre samó za Kocbeka in ne samo za njegovo »skupino«, ampak za vse krščanske in nekrščanske ljudi, ki so verjeli v širino in politično sposobnost Komunistične partije. Ti so zdaj spoznali, da voditelji, ki niso hoteli deliti oblasti z razgledanimi in preizkušenimi tovariši, kakršni so krščanski socialci — ti voditelji zdaj **de facto** delijo oblast s Cerkvijo.

Kar je pri tem predvsem pomembno, je to, da je bil Kocbek koncilski človek ante litteram, kakor sem že nekoč napisal. Treba mu je priznati, da je eden izmed zelo redkih duhov, ki je zaslutil resnico, preden je bila spočeta. Zato je za laično usmerjenega človeka, za dialektičnega materialista dosti lažji dvogovor s taklm kristjanom, kakor s tistim, ki se šele zdaj preoblači.

Komunisti so bili premalo psihologi, da bi Kocbeka razumeli, cerkvena hierarhija se ga tudi otepa že trideset let. Zavoljo tega ne bo seveda Kocbek nič izgubil, ostal bo v slovenski zgodovini kot daljnoviden mislec, kakršnih Slovenci nismo dosti imeli.

Osiromašena pa bo Komunistična partija Slovenije in žal tudi vsi, ki smo upali, da se bodo na Slovenskem ustvarili pogoji za pravo laično družbo. In še nekaj; če se bo na Slovenskem razvila nova, modernejša oblika klerikalizma, bo imela za to vse in nedeljive **zasluge** samo Komunistična partija Slovenije.(1)

(1) V resoluciji, ki jo je sprejel na svoji osmi seji Centralni komité Zveze komunistov Slovenije, je najti precéj hudih besed o klerikalizmu in celo o belogardizmu. A to je zelo ponesrečena poteza, ki naj z umetno povečano podobo nevarnega sovražnika doseže strnjeno partijskih vrst. Metoda je v bistvu cerkvena in stalinistična, medtem ko bi moral biti tako slovesno izdan dokument trezna študija zgodovinskega trenutka. Od tako gromovniško navdahnjenih stavkov ne bodo imeli člani partije prav nobene koristi. Zato resolucija daleč zaostaja za ugotovitvami, ki jih posamezni razumni komunisti iskreno izpovedujejo. (Glej na primer *Teorijo in prakso*, št. 1, 1967) Da navedem samo dve. Na strani 55 Slavko Kremenšek pravi: »Svetovnonazorska plitvina ima svoje meje, kopanje v prakticismu ne more trajati dlje. Sedanja družbena praksa narekuje vrsto kompleksnih, ne le politoloških razlag.« France Zvan pa na str. 65 razmišlja: »Zato ni čudno, če sedaj ugotavljamo, kako presenetljivo slabo smo oboroženi za boj z religioznimi predsodki. Mnogi

Kakor naročena mi je te dni prišla v roke brošura N. Berdjajeva »Izvor in duh ruskega komunizma« (it. izdaja, zal. Corticelli - Le fonti e lo spirito del comunismo russo). Na str. 202 sem našel odstavek, ki sem ga pred leti zaznamoval s svinčnikom, potem pa nanj pozabil. »Za komuniste,« pravi Berdjajev, »so kristjani, ki so pripravljeni priznati komunistično resnico na socialnem področju, dosti bolj škodljivi in nevarni kakor tisti, o katerih je brez nadaljnjega mogoče reči, da so protirevolucionarni in zagovorniki restavracije.« Tako da je učil Lenin, pravi.

Najbrž je takó, ne vem.

A v našem primeru gre zdaj predvsem za podporo, ki jo bo v zameno za svobodnejše gibanje Cerkev dala oblasti.

V bistvu gre za taktiko, ki ni nova; v vojnih letih je Stalin »prese- netil svet«, kot pravi Isaac Deutscher (Staline, Paris, Gallimard, 1953), »ko je nepričakovano rehabilitiral rusko pravoslavno cerkev«. Potreboval je tudi vernega mužika, da je branil domovino, ki je bila v nevarnosti.

Prav, naj bo, nič nimam proti. Vendar se bodo tako okrepile tiste sile, ki nimajo nič skupnega z duhom slovenske predvojne in medvojne renesanse. katero so pomagali soustvarjati krščansko socialno usmerjeni ljudje.

Namesto medsebojnega bratskega dvogovora komunisti-Kocbekovi kristjani, namesto dvogovora, ki bi se v pošteni dialektiki loteval vprašanj in sproti razkuževal ozračje, imamo danes na eni strani prakticistično komunistično vodstvo brez pravih odrešilnih misli, na drugi strani pa dobro organizirano cerkveno občestvo z dva tisoč leti staro psihološko šolo o načinu vodenja ljudi.

VIII.

O krščanstvu in narodnosti.

V moji »Glosi«, ki je izšla v četrti številki »Zaliva«, je tudi ta odstavek:

»Ponavljam, da sem za laično družbo, a če se bom v stiski moral odločiti za to, kar je za narodno skupnost koristnejše, potem bom rekel: Prav, rajši naj krščanstvo rešuje narodnost, kakor da je ne rešuje nihče.«

Odstavek je zelo gladek in čist, vendar kaže, da je dandanes boljše, če človek uporablja zamotane stavke in rahlo dvoumne besedne zveze.

Člankar v »Primorskem« se je na primer v zvezi z mojimi zgoraj navedenimi besedami potrudil, da je vzel v roke Kocbeka in takó navaja njegovo sodbo o slovenski duhovščini v nesrečnem obdobju fašističnega in nacističnega okuževanja Evrope.

Kocbekova analiza je neoporečna. In ni ji kaj dodati, če ne mogoče to, da je prav zavoljo reakcionarnega stališča tedanje duhovščine »in misel- nega uboštva slovenskih konfesionalnih krogov« slovenski narod v vojnih letih doživel takó hud bratomoren spopad. »Z razločkom od tega, kar se je doga-

člani Zveze komunistov niso niti z najosnovnejšim znanjem oboroženi za ta boj in za zmago znanstvenih resnic. Zavedajo se, da nam idejno tuje in nazadnjaške sile vsilju- jejo boj za ljudi, toda ta boj naj bi po mnenju nekaterih enostavno dobili z neko ima- ginarno močjo države in zveze komunistov.« Podčrtal sem jaz, ker je omenjena resolu- cija natančen izraz teh »nekaterih«, ki so zaverovani v »imaginarno moč države in zveze komunistov«. To oblastniško-mitološko stališče partijskega vodstva je danes eden izmed poglavitnih zaviralnih elementov v nujni zahtevi po razvoju, po realističnem ukrepanju, po okrepitevi slovenskega narodnega preporoda. V dobi velike reforme je partijsko vodstvo, vsaj kot je izraženo v resoluciji, odločno protireformsko in konservativno. Slovenija pa potrebuje danes obnove v prvi vrsti na komunistični strani, potem šele splošne obnove, to se pravi, da je rešitev samo v zmagi živih miselnih in ustvarjalnih tokov, ki bi pritegnili k snovanju številne bistro, zdaj apatične in zagrenjene mlade ljudi.

jalo v Franciji, Italiji in drugod po Evropi, so se na Slovenskem ljudje, ki so imeli v zakupu verske resnice, izživljali v alergičnosti do vsega naprednega in v topem uporju socializmu.« (Citata sta iz mojega članka **Na Hamletovi terasi**, ki sem ga napisal ob izidu Kocbekove **Groze**. Primorski dnevnik, 10.8. 1963).

Sprašujem se pa, zakaj člankar, ko polemizira z mojim razmišljanjem, navaja Kocbekovo sodbo, ki velja za obdobje pred tridesetimi leti. Sedanja duhovščina na Slovenskem, posebno mlajša, je šla skozi dvajsetletno preizkušnjo in je najbrž nekoliko drugačna. Zato bi bilo treba vprašati Kocbeka za mnenje o ti sedanji duhovščini, ne pa uporabljati njegove analize iz pretekle dobe.

Kar se mene tiče, pa je tako člankarjevo citiranje Kocbeka zelo pone srečeno in anahronistično, ker si jaz želim na Slovenskem sodobne in zrele, to je politično in moralno razgledane, laične družbe, ki naj bi ji bila prva skrb narodna kohezija. In samo zato, ker te skrbi za narodno enotnost in čvrsto povezanost, te skrbi za narodno suverenost in delujočo državnost ni, samo zato pravim, da mi bo kot extrema ratio za ohranitev slovenskega rodu prav prišla vloga Cerkve. Zakaj neumen bi bil, ko bi zavračal njeno združevalno moč, medtem ko druge sile slovensko občestvo razkrajajo.

Vztrajal bom pri tem stališču, dokler ne bo slovenska mladina v šoli dobivala nacionalne vzgoje (ne nacionalistične); dokler v slovenskih učbenikih ne bo govora o slovenskih ljudeh, ki bivajo zunaj Slovenije, kot o sestavnem delu narodnega telesa; dokler v slovenskih učbenikih ne bo poglavja o zgodovini Primorske od leta 1918 do 1943; dokler skrb za nacionalno suverenost ne bo prepuščena raznim društvom in organizacijam, ampak bo vodilna misel slovenskega življenja.

IX.

O primorski duhovščini.

Anahronistično navajanje Kocbeka mi dokazuje tudi, da »odjuga« ni še odpravila starih metod. A ker člankar uporablja Kocbeka proti meni, naj navedem besede, ki jih je Kocbek izrekel med vojsko na zasedanju v Jajcu. Odstavek je iz knjige **Slovensko poslanstvo** (str. 193), jemljem pa ga iz svojega članka **Naša zrelost**, Primorski dnevnik, 25.10.1964.

Tako govori Kocbek med vojsko:

»Treba se je zavedati, tovariši in tovarišice, velikanskega pomena človečnosti, ki druži katoličane in komuniste, ko sodelujejo danes prav v Sloveniji, na meji med vzhodom in zahodom. V tem dejstvu ne vidimo le poročstva za moč in stalnost osvobodjene Slovenije in za učinkovitost nove državne ideje, pač pa tudi poročstvo za pravilno ustvarjanje nove Evrope sploh.«

In tega človeka je Komunistična partija Slovenije s sramotnim ukrepom spravila v karanteno, mu ni objavljala spisov, mu tudi drugače skušala natak niti nagobčnik.

Tega istega človeka pa danes, ko Komunistična partija paktira z uradno Cerkvijo, nekdo navaja kot pričo za svoje antiklerikalno stališče!

Menim, da bi nam slovensko socialistično časnikarstvo v atomski dobi lahko prizaneslo s tako drastičnimi nesmisli.

A ker člankar omenja tudi zamejsko duhovščino, moram dodati še pripis k temu poglavju.

Slovenska duhovščina je bila na Primorskem po letu 1918 in ves čas osvobodilnega boja (razen nekaj izjem) v veliki večini protifašistična (Glej brošurico **Razgovori in članki**, Primorska duhovščina za Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo. Gregorčičeva založba, Trst v februarju 1946). »Slovenska primorska duhovščina se je takrat bojevala na dveh frontah hkrati; proti fašistični oblasti, ki jo je odpravljala čez mejo, jo konfinirala in nadzorovala, pa proti cerkveni gosposki, ki je imela za pogansko vse, kar je bilo storjeno za ohranitev slovenstva.« (Navajam iz svojega spisa **Gregorčičev duh**, Planinski vestnik, avgust 1966).

Sodelovanje te duhovščine so si neizobraženi in nesposobni poveljni voditelji v zamejstvu zaigrali, ker so uporabljali ideološke formule svojih ljubljanskih katehetov, namesto da bi marksistično ocenjevali položaj in takó že od kraja ugotovili, kar je že zdavnaj videl Vivante, da mora občestvo, ki se bojuje za preživetje, nujno sodelovati s Cerkvijo.

A pustimo to.

Tempora mutantur et socialisti mutantur in illis.

Nerazumljivo pa je, zakaj se članar takó loteva katoliških krogov, ko pa se vsi imamo od njih še tako veliko naučiti. Predvsem vneme in požrtvovalnosti.

Zato mislim, da nisem preveč radoveden, če želim vedeti, kje so in kaj delajo slovenski krožki, o katerih je bilo dosti slišati, ko so bili slovenski ljudje **en bloc** darovani italijanski socialistični stranki. Rečeno je bilo, da bodo ti politični krožki del slovenske samostojne organizacije v Partitu socialista italiano, da bodo združevali slovenske ljudi, posebno mladino itd. itd.

Namesto da se ukvarja z duhovščino, o kateri nam ne razkriva nič novega, naj nam »Primorski« rajši govori o **požrtvovalnem** delu slovenskih socialistov za združevanje ljudi našega rodu! Naj dodam, da me ne zanimajo resolucije, še manj velikopotezna srečanja, ampak bi rad kaj zvedel o kapitalnem, počasnem, vztrajnem delu proti raznarodovanju. Zakaj samo takrat, ko bo to delo doseglo raven, ki so jo s svojim delom dosegli katoliški krogi, bodo dobrodošle misli članarja »Primorskega« o duhovščini; takrat si bo lahko tudi privoščil, da bo govoril tako ex cathedra.

X.

O lepem nasvetu.

Daje mi ga članar. Pravi, da bi moral napisati take glose, »da bi imele na ljubljanski univerzi — in ne samo v **Tribuni** — takšen odmev, da bi ljubljanski študentje začeli jasno in glasno protestirati proti raznarodovanju v Beneški Sloveniji.«

Zelo rad mu bom ustregel, čeprav sem o Beneški Sloveniji že pisal v »Primorskem« in ima ljubljanska univerza ne glede na moje pisanje zadosti snovi na razpologo. A naj bo, če se akademiki niso ogreli ob vseh člankih, ki jih je napisal Albert Rejec, ob listini, ki so jo beneški Slovenci poslali predsedniku Italijanske republike, potem morebiti ne bo napak, če še jaz poskusim s svojim klicem v »Zalivu«.

Vendar naj mi članar dovoli pripombo: Kaj pa republiška oblast, kdo bo njo pripravil, da bo »jasno in glasno protestirala«, ne rečem o Beneški Sloveniji, ampak takrat, ko gre za spoštovanje sporazumov, pod katere je dala svoj podpis ali vsaj soglašala, ko so ga drugi dali?

Pa ne, da mi bo članar svetoval, naj tudi republiški oblasti posvetim posebno gloso?

(Prihodnjič naprej)

HOMO HOMINI LUPUS

Pred kratkim so nekje nad Trstom otvorili čedno dvorano. V odboru, ki dvorano upravlja, pa je poleg prosvetnih delavcev, predstavnikov mladine in drugih tudi domači župnik. Ob otvoritvi so poudarjali, da bo dvorana na razpolago vsem, ki bo do v njej želeli kaj prirediti, in povabili so vanjo vse vaščane, vse tiste, ki jim je pri srcu slovenska beseda in slovenska kultura. Poskrbeli so celo, da je vsaka slovenska družina v vasi dobila pismeno povabilo. Dvorana je bila sicer oba dneva, ko so predvajali otvoritveni program, nabito polna, a vendar se je nekje našel skrajnejš, ki je kategorično povedal, da ne mo nikoli stopil v »farško« dvorano. Niti ni bil to osamljen primer, ampak le izraz neke določene mentalitete. Še hujše pa je dejstvo, da taki ljudje javkajo nad tem, da bo zdaj mladina postala aktivna, da bo prirejela v tej dvorani predavanja, filme in dramske igre in da bo skratka začela v to dvorano zahajati. In tako si mnogi v srcu želijo, nekateri pa to željo celo nesramno na glas izražajo, da bi se dvorana čimprej razsula. Tako bi ostala v vasi le še stara, prostorna, a neuporabna dvorana, ki jo je imela v svojih rokah levica, sicer nezakonito, a imela jo je in držala. Glavna aktivnost v tej dvorani se je dolga leta omejevala na predvolilne shode, prodajanje levičarskih časopisov in podobno, le včasih je vanjo prišlo v goste Slovensko gledališče. Treba je povedati, da je večina vaščanov, razen ozkega kroga ljudi, ostala odtrgana od te dvorane, le zadnji dve leti je mladina dobila možnost, da dvorano uporablja za športne in kulturne prireditve. Že ta aktivnost, ki še zdaleč ni bila zadovoljiva, je bila trn v peti tistih, ki so dvorano upravljali in so hoteli obdržati klavrní primat nosilcev slovenske kulture v vasi. Ta primat so utemljevali le z dejstvom, da so dvajset let upravljali dvorano, ki pa je skoraj nihče ni uporabljal.

Lahko razumemo torej njihovo neugodje, ko je v vasi zrasla druga dvorana, ki je vsako nedeljo nekaj nudila. Normalna reakcija bi bila, da bi ob tem postala še druga stran aktivnejša, a tega do sedaj ni bilo mogoče opaziti. Ni bilo opaziti nekega resnega in plodnega tekmovanja nekega pravega agonističnega duha, ampak le zavist in škodoželjnost. Pri nas je že tako, da skuša nekdo opravičiti svojo neaktivnost z dejstvom, da okoli njega tudi druge aktivnosti ni. Če

pa neka druga aktivnost obstaja, imaš na izbiri dve poti: ali jo ignoriraš, ali pa ji kar se da škodiš. V nekaterih stvareh je torej civilizacija šla mimo nas, ostali smo drug drugemu volk.

Vzemimo drug primer: določen del našega katoliškega tabora. Oživimo si na primer v spominu polemike, ki so se zadnja leta odvijale v našem časopisju. Tematika je bila različna, prav tako tudi obširnost in trajanje, a razplet je bil skoraj vedno enak. Izviral je iz istega psihološkega dna, iz iste primitivnosti in škodoželjnosti. Katoliški tednik je dlakocepsko iskal v pisanju »titovskega« dnevnika kako herezijo, zgodovinsko netočnost ali moralno izprijenost. Vsaka malenkost je bila povod za oster napad, ki mu je navadno sledil še ostrejši protinapad z nasprotne strani. Kulturni nivo teh polemik pa je ostal vseskozi na nizki stopnji. Pri teh polemikah ni šlo za kaka temeljna vprašanja, vredna debate, ampak le za oživiljanje podrobnosti iz naše zgodovine ali pa za namerno nerazumevanje teksta, ki je bil mogoče le malce nejasno napisan. Slo je predvsem za to, da namerno škodiš svojemu nasprotniku, šlo je za to, da zrušiš, kar je bilo zgrajenega, ne pa za to, da s primerjanjem svojega stališča z drugim gradiš naprej in razvijaš svoja gledanja. Že spet je bila na dnu nejevolja, da nekdo drug dela, manjkala pa je zavest, da ti tudi tuje delo lahko koristi in da bi v sodelovanju s tvojim lahko mnogo koristilo naši skupnosti. Manjkalo je prepričanje, da boš lahko prišel do zmage le z delom, ne pa s podiranjem. Že spet je boj za naš lastni obstoj, za naš lastni prestiž premagal zavest skupnosti, že spet so naši lastni interesi priplaval na površje in skušali potisniti na dno naše skupne interese in ogrožali so tako rekoč naš obstoj. Že spet smo ostali pri primitivnih sovražnih odnosih.

Najbolj žalosten in razmišljanja vreden je pa tretji primer, ki ga bom navedla. Žalosten zato, ker dokazuje, da je tako mišljenje zakoreninjeno tudi pri mlajših, razmišljanja vreden pa zato, ker moramo nujno najti rešitev iz te situacije. Dejstvo je, da je med študenti v Trstu le malo aktivnih.

Pred kratkim sta imeli občna zbora obe naši akademski organizaciji: Adria in Jadran. Na občnem zboru Adrie je bilo prisotnih poleg opazovalcev kakih petnajst članov, Jadran pa je s sodom vina privabil v Kulturni dom štirideset ljudi. Vsega skupaj torej petinpetdeset. Slovenskih akademikov v Trstu pa je menda štirikrat ali petkrat toliko. Torej se je le vsak četrti ali peti akademik toliko potrudil, da se je udeležil občnega zbora svoje organizacije in se pozanimal za njeno delovanje. Lahko si torej predstavljamo, koliko je tistih, ki v to delovanje tudi aktivno posegajo. To je torej dejstvo, ki nedvomno ni pozitivno za rast naše narodne manjšine, niti ni dobro spričevalo za našo bodočo intelektualno hrbtenico, ki

ki bo v nekem določenem trenutku morala vzeti v svoje roke vaje naše družbe in jo voditi naprej. Od te hrbtenice bo odvisno, kakšna bo naša stvarnost in do kakšnih ciljev bo stopala.

Bolj kot to dejstvo pa me je vznemirilo nekaj drugega. Vprašala sem nekoga od Jadrana, če je res stanje naših akademskih organizacij tako klavrno in mu navedla udeležbo pri občnih zborih, kakor sem pač zanjo slišala. Obregnul se je obme, naj to kvečjemu govorim o Adriji, ker bo po občnih zborih sodeč trikrat prej propadla ta kakor Jadran. Prepričana sem, da bi tak ali podoben odgovor dobila od večine. To hočem reči: čeprav med mladimi ni več ostrih razkolov in smo vsi prijatelji in se med seboj dobro razumemo, smo nekje na dnu le dediči svojih očetov. Le to dno nas sili, da gledamo, kje bi lahko na nasprotni strani dobili kaj negativnega, kako bi lahko svoje

nehanje opravičili z nehanjem drugih. Premalo pa se zavedamo, da je to začetek našega propada. To ni stvar posamezne organizacije, to ni uspešnost ene in propad druge, ampak splošen razkroj naših sil. Zakaj naši študentje se bolje počutijo v vinski kleti kakor na predavanju in v gledališču, raje berejo lahkotne revije in kriminalke, kakor pa knjige in revije z določenimi kulturnimi pretenzijami, veliko bolj jih

zanima delovno mesto, ki ga bodo po diplomi zasedli, in pa plača, ki jo bodo dobivali, kakor pa obstoj slovenske manjšine. Posvetitev študiju, družinske razmere in podobni izgovori take brezbrižnosti, ki postaja iz dneva v dan splošnejša, ne morejo opravičiti. Kjer pa ni brezbrižnosti, najdemo hudobijo in boj za primat. Ni važno, kaj kdo dela, le da

je pod njim nekdo, ki dela še manj. In da te kdo slučajno ne dohiti in prehiti, je najbolje, da ga že prej sam napadeš.

To je postala naša vsakdanja praksa, še vedno se nismo navadili na skupno delo, še vedno drug drugemu mečemo polena pod noge, po stoletjih zgodovinskega razvoja smo ostali še vedno primitivci, drug drugemu volk.

OPOMBE IN DOPOLNILO H KNJIGI

“VERONICA DI DESENICE”

Martin Jevnikar:

VERONICA DI DESENICE
NELLA LETTERATURA SLOVENA
Marsilio Editori in Padova - 1965
Università degli Studi di Padova
Collana di studi sull'Europa
orientale

Sarmatica

Dogodki, sadovi in problemi naše slovstvene preteklosti so od leta do leta zanimivejši tudi za neslovenske slaviste. V tem procesu kažejo že od medvojnega časa največ umevanja in vneme prav italijanski filologi, kakor pričajo spisi Cronie, Maverja, Salvinija, Damianija, Calvija, Meriggija i.dr. Obenem pa so dela in avtorji slovenske literarne zgodovine že vso to dobo dobrodošle doktorske oz. diplomske in strokovne teme v italijanskih slavističnih seminarjih. Verjetno je, da je tudi delo, ki mu hočemo posvetiti nekaj opomb, nastalo iz takega podobnega nagiba.

Njegov avtor si je bil pridobil še v domovini pred 1945 dober glas kot raziskovalec slovenskih prevodov in posnetkov nabožno-romantičnih povesti Christopa Schmidta, s katerimi so duhovski in celo laični pisatelji (Stanko Vraz) v predmarčni dobi pospeševali in zavirali nastanek slovenske umetne pripovedne proze. Manj uspešne in zlasti manj smiselne se zde njegove Vsebine slovenskih leposlovnih del, čeprav opravičujejo razumne opombe k posameznim delom in pomanjkanje slovenskih knjig na tržaškem ozemlju tik po vojni ta problematični poizkus.

Pričuje Jevnikarjevo delo je, kakor napoveduje naslov, študija, nastala po metodi določitve in razčlenitve zaporedja ali zgodovine kake snovi v različnih leposlovnih delih (Stoffgeschichte). Čeprav se je avtor v naslovu omejil samo na naše slovstvo, je v tekstu preučeval motiv Veronike Deseniške tudi v drugih slovstvih ter je rezultate iz snovne preiskave uspešno poglobljal z izsledki primerjalne literarne zgodovine. In njegov končni uspeh zadovoljuje tudi tistega, ki se mu zde take študije literarnih snovi preveč enostavne in mehanične osvetlitve zapletenih in dinamičnih slovstvenih umetnin.

V prvem poglavju poroča Jevnikar objektivno in jasno o tem, kako prikazuje ta motiv nekdanje in sodobno zgodovinopisje. To dela v pričanju, da mora biti leposlovno in historično delo v soglasju z viri. V drugem poglavju preiskuje, kje, kdaj in kako so obravnavali ta motiv nemški in hrvaški ter po en češki in celo italijanski pripovednik. Pri tem razumno opušta stališče zgolj zgodovinarja snovi ter sodi o estetskih vrednostih posameznih del. Med hrvaškimi upodobitvami motiva bi bilo vredno omeniti tudi Vrazovo pripovedno pesnitev: Fredrik i Verunika, ker se odlikuje po romantični čustveni izvirnosti. Glede na oznako hrvaškega pripovednika in dramatika Josipa E. Tomića, da je »autore di storie sentimentali e romantiche«, je treba dodati, da to ne velja za roman iz zagrebske družbe: Melita (1899) in za marsikatero epizodo iz avtorjevih

drugih socialnih povesti in romanov. Tudi kritika Tomičeve tragedije: Veronika Deseniška je preveč negativna. (1)

V tretjem poglavju je Jevnikar preiskoval »prve odmeve tragedije Veronike Deseniške v slovenski literaturi«, in sicer pri Valvasorju, J. A. Zupančiču, Josipini Turnograjski in Jožefu Iskraču (Frankolskem). Pri tem je pripisal pač preveč ustvarjalnosti avtorju Časti vojvodine Kranjske, češ da je bila njegova »žalostna zgodba gospe Veronike Deseniške« do 1836 (Sreča v nesreči) edina novela v slovenskem slovstvu. Valvasor je pisal vendar v nemškem jeziku in njegova ustvarjalnost obsega tudi v tem primeru samo nekaj splošnih — baročnih ugibanj, sodb in vzklikov. Začetki slovenskega pripovedništva so pri Janezu Svetokriškem, Rogeriju, Basarju, Paglavcu, Redeskiniju, Vodniku, Ravnikarju ter prevajavcih in posnemovavcih Christophu Schmida, nato pri Ciglerju, Koseskem in Mala-vašiču.

Glede na obširno analizo Iskračeve Veronike Deseniške je treba pri-pomniti, da delo pač ne zasluži tolike pozornosti niti v tako specialni študiji, četudi ima zanimivo strukturo: posamezni spevi, nanizani med Uvodom in Sklepom, se dele v pripovedni in lirski del, ki izraža avtorjevo gloslo k dogodkom v začetnem delu speva. Nepravilno se zdi tudi Jevni-karjevo mnenje, da bi delovala Schillerjeva tragedija Devica Orleanska v prevodu Koseskega na Iskračev prikaz Veronikine preobrazbe iz angel-sko krotke žene v junaško bojovnico. Koseskega prevod tudi ni bil natis-njen v Novicah, ampak je izhajal v posameznih polah kot priloga tega lista od septembra do decembra 1848.

Poglavje, ki ga je avtor posvetil Jurčiču, je med najboljšimi v knjigi in priča poleg drugega o samostojnem umevanju in preučevanju njegovih del. Ni pa se mogoče strinjati z Jevnikarjevim mnenjem, da je bil Martinek Spak »personaggio secondario« v romanu, ki je naslovljen s Spakovim vzdev-kom in se torej imenuje po njem. Tudi fragment komedije Razprtija in trma je že davno odpisan iz Jurčičeve zapuščine, kar je storil že 1954 v isti Slavistični reviji isti literarni zgodovinar, ki je 1951 to zmoto v istem časopisu zagrešil. Johanna Ottova ni bila grofična (contessina), temveč meščanska gospodična.

V nadaljevanju ni mogoče odobriti Jevnikarjeve sodbe, da Aškerčev Poslednji Celjan ne bi imel nobene umetniške vrednosti. Prav tako ni mogoče pritegniti, da bi bil Zupančičev Zimzelen pod snegom »zapoznela, prisiljena in bleda zbirčica«. Tudi Jevnikarjeva analiza značajeve ali oseb v Zupančičevi tragediji ni niti natančna niti rahločutna. Pesnik si je zamislil glavno junakinjo in njeno zgodbo kot poosebljenje in usodo prvin-ske (elementarne) ljubezni — v poznosrednjeveški kneževsko-absolutistični sredini, kar je ugotovil tudi naš avtor, označujoč Veroniko Deseniško kot tragedijo ljubezni, »ki ima isto prvinsko moč kakor ljubezen Romea in Julije«. Glede na to pa ni mogoče razumeti njegovih očitkov, ki soglašajo s kritiko prvih ocenjevalcev igre, češ da Veronikina usoda ni tragična, ker je njena ljubezen »protinaravna, če ne kar pregrešna«. Iz te zmote porojena nadaljnja analiza in ocena Veronike in drugih oseb mora zato biti krivična pesniku in njegovi vodilni ustvarjalni misli, zlasti ker upo-rablja Jevnikar po zgledu drugih kritikov realistične in zgodovinske kri-terije za oceno nosilcev spopada med elementarnim čustvom in racionalno organizirano družbo. Samo tako je mogoče razumeti njegovo sodbo, da je Herman »dober človek«, zato ker je dal velike darove samostanu in ker je veren (v besedah). Zdi se, da je Zupančičeva tragedija še vedno žrtev moralizatorskih in sploh neumetniških kriterijev — svobodo-miselnih in nesvobodomiselnih ocenjevalcev.

Zanimivo je, da je Jevnikar kljub moralizatorski kritiki glavnih oseb (Hermana, Veronike, Friderika in Barbare) vendarle ugodneje sodil o celoti »drame v petih dejanjih« Herman Celjski (1928), ki jo je spisal Anton Novačan kot prvi del Celjske kronike, kakor o Zupančičevi trage-

(1) V opombi 16 na str. 28 je treba popraviti mesto izhajanja časnika Suedsteierische Post. List je izhajal v Mariboru, ne v Gradcu.

diji. (2) Vsekakor sta mu bila to delo in njegov avtor bližja kakor Veronika Deseniška in O. Župančič. Zato je tudi manj kritičnih opomb k temu delu njegove knjige. Dvomiti je mogoče le o umestnosti trditve, da je Novačan posnemal v komediji Janez Goligleb (3) slog Shakespearovega Sna kresne noči, kar pa je prvi zapisal Tine Debeljak že leta 1954 v nekrologu Beseda o Novačanu v Vrednotah. Tudi Jevnikarjeva razlaga naslovov (Celjska kronika. Dramatski mozaik), ki se nanašata na celotno — nenapisano trilogijo, a ne samo na Hermana Celjskega, je v natisnjeni obliki — sporna. Morebiti tudi ni umestno gledati lik Novačanovega Hermana Celjskega in njegovega preganjanja Židov v preveliki odvisnosti od modernih evropskih diktatorjev in njihove »rasne« politike, saj 1928 še ni bilo na oblasti najhujšega absolutista in preganjavca narodov.

Kar se tiče očitkov, ki jih ponavlja avtor bolj ali manj soglasno z domačimi kritiki Kreftove drame Celjski grofje (1932) kot naše četrte dramatične upodobitve motiva Veronike Deseniške, je treba poudariti, da zapada tudi tukaj v podobno zmoto kakor pri oceni Župančičeve tragedije in Novačanove drame. Gledališko besedilo ne more biti v nobenem primeru natančen izrez iz zgodovinske ali sodobne resničnosti. Kljub svojemu zgodovinskemu uvodu v dramo je Kreft imel ne samo pravico, temveč celo dolžnost, da je ustvarjal umetniško resnico. Pri tem je upravičeno lahko zanemarjal razne zgodovinske ugotovitve, samo da je ostal zvest osnovnemu svetovnonazorskemu in umetniškemu prepričanju. Pomankljivosti njegove drame niso v zgodovinskih anahronizmih, temveč v umetniških nedoslednostih in neuspešnostih.

Seveda pa moramo nazadnje Jevnikarju pritrditi, da je Novačanov Herman Celjski sicer najboljša drama te vrste, a da je Župančičeva Veronika Deseniška zaradi pesniške dikcije (»per la scansione poetica«) nedosežna in nedosegljiva. Zahvaliti se mu tudi moramo, da je prikazal najbolj obdelani motiv naše dramatike skrbno, pravično in okusno ter seznanil z njim italijanske slaviste. Naše opombe k njegovemu besedilu so dopolnilo, a ne graja.

Anton Slodnjak

(2) V podnaslovu je avtor zasnovano trilogijo označil kot »dramatski mozaik v treh delih«. V emigraciji je Hermana Celjskega predelal. Od obeh drugih delov trilogije (Friderik Celjski, Ulrik Celjski) pa je napisal le Prolog k Frideriku Celjskemu in dve sliki ter »skico nastopajočih« za Ulrika Celjskega.

(3) Prvotni naslov: Amfiktionije ali Janez Goligleb. Prvi dejanji sta izšli pod tem v Ljubljanskem zvonu 1940, drugi dve pod skrajšanim naslovom v Vrednotah II. knjiga (Buenos Aires 1954).

SLOVO OD PRIJATELJA

Lani je za zmeraj odložil pero Dario de Tuoni, pesnik, pisatelj, kritik in publicist, ki je imel rad Kras in poznal njegove ljudi. V predvojni »Sodobnosti« (l. 1939) v kratki oceni pesniške zbirke »Carso« Lino Legiša primerja de Tuonijevo ljubezen do kraške zemlje z Slataperjevo in ugotavlja, da Krasa ni zajel s tako strastno in omočitno besedo kakor Slataper, vendar mu prizna, »da je znal zajeti v svoje verze mnogo lepote naše zemlje, ki se pač odpre le tistemu, ki je dolgo znan z njo.«

Zato je prav, da se ga spomnimo, tega samosvojega človeka, precéj zaprtega vase, trpkega socialista in humanista, kateremu je bil italijanski tržaški nacionalizem tuj in ga ta zavoljo tega ignorira, kakor ignorira Fabia Cusina.

Slovenski ocenjevalci so kar lepo spremljali njegovo delo. Poleg Legiša naj omenim Antona Debeljaka in Božidarja Borka. Ta je pisal o njem po vojski, ko je založnik Guanda (1951) izdal de Tuonijevo pesniško zbirko »Dopo il tramonto l'aurora« (Po zatonu zora). Prav tako po vojski je de Tuoni sodelavec tržaških »Razgledov«. Pred vojsko pa revije »Umetnost«.

Rodil se je v Innsbrucku 1892., študiral v Gradcu, v Muenchnu in Padovi, v Firencah pa se je pridružil skupini, ki se je zbirala okoli pomembnega gibanja »La Voce«. Potem je živel nepretrgoma v Trstu, kjer je bil profesor na srednji šoli, in je bil v stikih s Svevom in Sabo, z Joycejem, ki je bil takrat v Trstu profesor angleškega jezika. O tem svojem srečanju z Joycejem in šele pred leti objavil kratek spominski esej, ki je zdaj po njegovi smrti izšel v drobni knjižici v Milanu. A tudi iz teh skopih reminiscenc vejeta zadržanost in odmaknjenost, ki sta pglavitni lastnosti de Tuonijevega značaja. Samo tu in tam se bolj sprosti, recimo, ko govori o izvodu »Chamber Music«, ki mu ga je Joyce poklonil, ali pa o sprehodih po večerji, ko sta se ustavljala na temačnih tržaških ulicah in je Joyce recitiral Danteja in Paula Verlaina.

In spominjam se, kako dolgo je že, kar sva se pogovarjala o teh preteklih časih in sem ga spodbujal, naj o tem piše, pa je samo zamahnil z roko. Saj, kdove s katerim pesnikom

Jože Cesar - Dario de Tuoni (olje)

ali slikarjem se je tedaj cele dneve ukvarjal in za nobeno ceno ne bi opustil svojega dela, da bi pisal o pokopanih stvarih. Moral je prekoračiti sedemdeseto, da se je vdal; vendar ne pozabi povedati: »Najmanjšega name na nimam, da bi se izdajal za Joycejevega prijatelja.«

Napisal je nekaj zbirk pesmi. 1913. »Preludio« (Preludij), 1916 »Dall'esilio« (Iz begunstva), 1924. »Eterno e pur dolce amore« (Večna in vendar mila ljubezen), 1936. »Sonetti azzurri (Modri soneti), 1937. »Ametiste«, 1938. »Carso« (Kras), 1951. »Dopo il tramonto l'aurora« (Po zatonu zora).

Napisal je 1930. roman »Che fortuna la sua morte« (Kakšna sreča, da je umrla). Večina njegovih del pa je esejističnega in kritičnega značaja. Posebno ga je zmeraj privlačevala upodabljanja umetnost, ob kateri je vztrajal do zadnjega.

Dario de Tuoni je zelo zanimiva figura kabinetskega delavca, ki je v Trstu živel pravzaprav brez pravih korenin, nekje na sredi poti med nemško vzgojo iz mladih let in italijanskim čutenjem mladeniških in moških let. Hkrati ločen, kakor sem že omenil, od tržaškega protislovenskega šovinizma, a obenem premalo sprožen navzven, da bi svojo humanistično težnjo vidneje uresničil. V njegovem notranjem razpoloženju je bilo nekaj orientalskega, nekaka primes fatalizma, ki pa ni bil brez jedkosti in pikrosti. Zelo redki so bili trenutki, ko je njegov upor postal glasen, in takrat je nekoliko bolj razkril svojo čisto pogansko dušo in svojo zavzetost za življenje brez tabujev.

Slovenski ljudje, ki smo ga imeli za tovariša na izletih po kraškem svojevrstnem parku, ali pa smo z njim izmenjavali misli o novih knjigah, o svetovnih dogodkih, o usodi domačega mesta, bomo dali ime Daria de Tuonija v seznam prijateljev naše kulture.

Boris Pahor

VARIACIJE NA GLASBENO TEMO

V prvih dneh februarja sem izvedela, da bo na programu — v bližnji bodočnosti — solistični koncert glasbenikov iz Ljubljane. Seveda sem se takoj pozanimala za točnejše podatke, saj se je obetal res lep koncert — tak, kot nam ga skoraj vedno pripravijo gostje iz Ljubljane. In tako sem izvedela tudi, da bodo na tem koncertu nastopili kar štirje priznani ljubljanski glasbeniki: sopranistka Zlata Ognjanovič, violinist Vladimir Škerlak, basist Jože Stabej in pianist Marjan Lipovšek. Vide-la sem tudi ves program in nehoti mi je ušlo: »Res zelo lep in predvsem kvaliteten program... Res škoda, da bo malo ljudi obogatilo svoje glasbeno obzorje s tem koncertom...« »Zakaj?« Na tak naiven »Zakaj?« seveda nisem skušala niti odgovoriti.

In res sem se 21. februarja napotila v Kulturni dom, kjer bi se moral ob 20.30 pričeti zanimivi koncert. A to se seveda ni moglo zgoditi pred skoraj prazno dvorano, in to »Malo« dvorano (ki je skoraj vedno žal še prevelika). Končno pa se je koncert le pričel — seveda s pol in večurno zamudo — a število prisotnih je skorajda presegalo moje črnogledno pričakovanje.

A koncert je bil res zelo zanimiv in lep. Prvi se nam je predstavil mladi violinist Vladimir Škerlak, ki je izvajal Vitalijevo Ciaccono in Paganinijevo Sonatino v e-molu, v drugem delu pa »Štiri pesmi iz Španije« bolj malo znanega skladatelja Joaquina Nina. Violinist je skoraj na začetku svoje koncertistične poti, a v njegovem izvajanju smo spoznali, da ima vse pogoje za doseglo najboljših rezultatov na tako izredno

težki poti. Skladbe je izvajal tehnično skoraj brezhibno; interpretativno pa je pokazal, da vsako skladbo »občuti«, kar je za glasbenika-koncertanta najbolj važno.

Glasbenik, pravi glasbenik, nikoli ne konča z učenjem in z dozorevanjem. Vedno spozna kaj novega, in to tudi v skladbi, ki jo je morda že večkrat izvajal. Z dozorevanjem in izpopolnjevanjem lahko odkrije občinstvu vedno kaj novega v svojem izvajanju. Tak občutek sem imela pri sopranistki Zlati Ognjanovičevi, ki sem jo imela že priložnost slišati (in se mi je zdela že takrat dovršena pevka). A sedaj mi je še toliko bolj ugajala, verjetno prav zaradi omenjenega »stalnega izpopolnjevanja«, že v Schubertovih in Lajovčevih samospievih, a najbolj v Bartokovih Vaških slikah, ki prav s tem, da so tako drugačne od tradicionalnih samospievov, nam odkrijejo novo izvajalsko možnost — in s tem še del osebnosti — sopranistke Zlate Ognjanovičeve.

Kot violinista Škerlaka, sem tudi basista Jožeta Stabeja prvič slišala. In ni moglo biti drugače kot tako, da me je zadovoljil in skoraj celo navdušil, predvsem v izvedbi malo znanih samospievov Musorgskega, v katerih je bodisi glasovno kakor interpretativno dosegel višek celotnega svojega programa, v katerem nam je izvedel še nekaj Purcellovih samospievov, Tajčevičeve Balade Petrice Kerempuha in dve črnski duhovni pesmi, v katerih me je najmanj prepričal, a to verjetno predvsem zaradi dejstva, ker sem vajena slišati »spirituals« v izvirni izvedbi črnskih pevcev, ki se seveda povsem razli-

kuje od koncertnih izvedb posnemovalcev.

Priznanje zase pa gre nedvomno tudi pianistu Marjanu Lipovšku, ki se nam je zopet predstavil v vlogi »spremljevalca«. Zdi se mi pa, da ta beseda nikakor ne more označiti njegovega izvajanja, ker Lipovšek ne »spremlja« solista, ampak »koncertira« skupaj z njim, tako da se vse zlije v izredno celoto in si ne moremo sploh zamisliti izvajanja solista kot nekaj ločenega od spremljave, posebno od — Lipovškove spremljave. In to je nedvomno tudi zelo važno za uspeh takih solističnih koncertov. Pianista Marjana Lipovška bi res zelo rad marsikdo slišal tudi kot samostojnega izvajalca (deloma smo ga že slišali na lanskem komornem koncertu prav tako v Mali dvorani Kulturnega doma) najrazličnejših klavirskih skladb in to v Veliki dvorani Kulturnega doma... Nedvomno bi bil to izreden užitek za ljubitelje — glasbe! (Seveda se ob tem pojavi problem o dvorani — če je že »Mala« dvorana prevelika...)

Mnogo se je govorilo o kulturnih izmenjavah med Trstom in Reko in res se je nekaj takih izmenjav tudi izvedbo. Posebno zanimivi se mi zdita dve gostovanji v mesecu marcu, in to 2. marca gostovanje Glasbene matice na Reki, deset dni kasneje — ali točneje 10., 11. in 12. marca — gostovanje Narodnega kazališta »Ivan Zajc« z Reke v našem Kulturnem domu. Seveda je razlika med temi gostovanji zelo velika, kajti Glasbena matica je gostovala na Reki z godalnim orkestrom in nekaj solisti (gojenci šole), z Reke pa je prišlo kar dvesto nastopajočih, ki so se nam predstavili kar s celovečerno opero »Ero z onega sveta« Jakova Gotovca.

S tega stališča seveda sploh ne moremo primerjati gostovanj. A gostovanje Glasbene matice je kljub temu prav tako važno. Reškemu občinstvu se je predstavilo s koncertom posvečenim skladbam Johanna

Sebastiana Bacha, kar ni kar tako lahko pripraviti. J. S. Bach — največji mojster baročne glasbe — je izredno zahteven skladatelj in to ne samo za izvajalca, ampak tudi za poslušalca, ki mora že imeti vsaj malo glasbene izobrazbe, če hoče uživati ob poslušanju Bachovih skladb. Izvajalec pa mora imeti že precejšnjo zrelost — predvsem v razumevanju in »občutenju« Bachovih skladb, če jih želi podati tako, kot jih je Bach napisal. Seveda je to izredno težko, še posebno za amaterski orkester in za soliste-gojence, ki šele spoznavajo skrivnostni glasbeni svet. In vendar je kljub vsemu temu koncert zelo lepo uspel. Solisti-gojenci Aleksander Župančič (ki je izvajal ob spremljavi godalnega orkestra Koncert za violino in godalni orkester v e-duru), Mojca Šiškočič in Ravel Kodrič (ki sta izvajala prav tako ob spremljavi godalnega orkestra Koncert za dva klavirja in godalni orkester v c-duru) in Danijela Nedoh (ki je izvajala na klavirju zahtevni Preludij in fuga v f-molu iz prvega zvezka Bachovega monumentalnega dela Clavicembalo ben temperato) in godalni orkester je izvajal kot prvo točko Preludij in pod vodstvom Oskarja Kjudra (ki je izvajal kot prvo točko Preludij in fuga v h-molu) so pokazali, da se da z dobro in trdno voljo marsikaj doseči. Seveda ni bil koncert brezhiben in tudi program je bil nekoliko prekratek, a v celoti so se izkazali kot vestni in prizadevni glasbeniki in res številno prisotno občinstvo jih je nagradilo s prisrčnim spontanim (in dolгим) aplavzom. Koncert je bil v zelo prijetni (in zelo akustični) dvorani v palači Pomorskega i povijesnog muzeja v organizaciji Kulturno-prosvjetne zajednice i Muzičke škole »Ivan Matečić Ronjgov« z Reke, ki je priredila tudi vsem nastopajočim prisrčen sprejem. (Vsaj taka zadoščenja naj vlijejo požrtvovalni Glasbeni matici pogum za nadaljevanje tako važne, tako zahtevne in težke poti...)

In končno opera v Kulturnem domu! Kar dve leti in pol smo morali na to čakati, a vsaj ni bilo vse

čakanje zaman (saj pravi celo stari pregovor 'Zaupaj bodočnosti — vse se uresniči, če ne danes, pa jutri'.) Za to uresničitev pa se moramo zahvaliti predvsem Narodnemu kazalištu »Ivan Zajc« z Reke, ki je kljub mnogim težavam, vendarle pristalo na gostovanje v našem mestu.

Gotovčeva opera »Ero z onega sveta« je mnogim že znana, saj smo jo imeli priliko videti pred mnogimi leti na stadionu »1. maj« na prostem. In prav zaradi tega so mnogi zopet z navdušenjem prišli v Kulturni dom, da bi zopet videli opero, ki jih je pred toliko časa navdušila. In res so reški gostje kar najbolj posrečeno izbrali prav to opero za prvo gostovanje v Trstu (in tudi v tujini) in za prvo operno uprizoritev v Kulturnem domu.

Opero so uprizorili kar v treh zaporednih večerih in seveda so se zaradi tega morali pevci menjati, tako, da smo imeli priložnost spoznati poleg reških pevcev tudi soliste zagrebške Opere in med temi tudi svetovno znanega basista Tomislava Neraliča (ki smo ga pred leti že slišali na odru gledališča Verdi v glavni vlogi »Letečega Holandca« Riharda Wagnerja). Opera je na vse prisotne (tokrat kar zelo številne — razen na premieri —) izredno učinkovala; pevci: Blanka Zec, Zorka Wolf, Franjo Godec, Ljubomir Strgačič, Tugomir Alaupovič, Milan Udovič, Nevenka Tomašič, Mirka Klarič, Josip Šutej, Milivoj Kučič in Drinka Šegota-Ziger; dirigent: Vladimir Benič, scenograf: Antun Žunič, režiser: Dinko Svoboda in koreograf: Olga Orlova — in seveda simfonični orkester — torej vsi so doživeli izreden uspeh in predvsem najbolj prisrčen sprejem. Na to je seveda vplivalo njihovo res dobro izvajanje, zelo lepa Gotovčeva glasba, v kateri je skladatelj znal z mojstrsko roko uporabiti bistveno folklorno motiviko, in tudi to — prva opera v našem Kulturnem domu (to je nedvomno dalo vsemu še bolj prazničen pečat).

Seveda je prišlo tudi do nekaterih

manjših neskladnosti — orkester je bil večkrat preglasen in je prekril soliste, ritmično je bilo slišati kakšno nesigurnost — a za vse to je brez dvoma bilo krivo le dejstvo, da so nastopali na popolnoma drugačnem odru (in v dvorani) kot je navada, in seveda tudi ne preveč dobra akustika naše dvorane. A ob zvokih in plesih zaključnega 'kola' se je kar nekaj zganilo v naših srcih in »valovi« ploskanja so kar preplavljali še nezaključeno izvajanje odličnega zbora in orkestra; zborovodja Ivo Perišič zasluži res izredno priznanje za odlično pripravljenost celotnega zbora.

Gostovanje je pripravilo naše Slovensko gledališče, ki je tudi privedlo prisrčen sprejem vsem nastopajočim in se potrudilo, da bi vsem čim bolj olajšalo naporno delo na tujem odru. Navadno se taka gostovanja zaključijo z željo, da bi se spet čimprej lahko predstavili tržaškemu občinstvu s kakim drugim opernim delom; in predvsem tokrat je to bila želja prav vseh, ki so odhajali iz Kulturnega doma po končani predstavi — zadovoljstvo se je dalo razbrati iz nasmejanih obrazov in iz vsakovrstnih prepletajočih se komentarjev...

Javni koncerti na tržaški radijski postaji so se tudi letos že pričeli in že s prvima dvema koncertoma dokazali, da je to že nekaj pomembnega in težko pričakovanega za mnoge ljubitelje glasbe, in predvsem za tiste, ki želijo spoznati in izpodbiti domače glasbenike in izvajalce. Tako smo na prvih dveh koncertih imeli priliko slišati dva naša najboljša zbora in sicer moški zbor Prosek-Kontovel pod vodstvom Ignacija Ota in mešani zbor Jacobus Gallus pod vodstvom Ubalda Vrabca. Oba zbora že poznamo in ob njih izvedbah ne bi mogli dodati ničesar, kar ni že bilo povedano; skratka — oba zbora sta ugajala in pokazala, da kvalitetno skušata segati vedno više (kar je izredne hvale vredno).

Ob teh koncertih pa je res treba poudariti, da je najbolj posrečena zamisel, da morajo nastopajoči izvajati skladbe slovenskih avtorjev in če mogoče tudi krstne izvedbe slovenskih in predvsem tržaških skladateljev.

Tako smo na koncertu zbora Jacobus Gallus slišali praiizvedbo 'Treh pesmi na besedilo Srečka Kosovela,

skladatelja Ivana Grbca in 'Tri ljudske iz Benečije, ki je za zbor priredil skladatelj Pavle Merku.

Občinstvo je bilo še kar številno in je z zanimanjem spraševalo, kdaj in kakšni bodo prihodnji koncerti (kar je najlepše priznanje za tiste, ki so take koncerte skušali na vsak način uvesti...).

— dn —

DVAKRAT PO OBROČU PO SODU NOBENKRAT

Februarska številka italijanske revije »Uomini e libri« je pisala tudi o kulturnem življenju tukajšnjih Slovencev. Čeprav skopari s prostorom, je temu pregledu, ki ga je napisal Boris Pahor, odmerila nekaj nad dve strani svojega četrtrinskega formata, nekaj več, hočemo reči, kakor kateremukoli svojih sodelavcev. Vsebina je zgoščena pod štirimi podnaslovi poživljena s sliko Tržaške knjigarne in zaključuje jo polemičen komentar o tem, kar je in kar bi še moralo priti. Citatelj, ki mu je ali mu še bo prišla revija v roke, bo tako in tako sam presodil vrednost takšnih objav v italijanskem tisku. Urednik kulturne rubrike v Primorskem dnevniku recimo, si je to sodbo ustvaril z objektivnostjo, prilagojeno trenutnemu odnosu do uboge pisateljske pare. Tako pravi, da je v Pahorjevem pregledu marsikaj izostalo, da včasih tolmači osebno in ne dokazano mnenje in da je tudi sicer njegovega prizadevanja v glavnem le naštevanje.

Prav res, Pahor je pozabil omeniti še nekaj tukajšnjih vrednih ljudi. Mar-sikdo, omenjen v Pahorjevem sestavku, bi bil rad pozabljen, zato da bi se tam brala poleg tržaškega dramatika še zaslužnejša imena, recimo Vrdelskega, Grudna in še koga. Toda glede na to, da doslej še ni izšla antologija, okrog katere se ne bi razvneli spori in zamere zaradi podobnih spozab, menimo, da tudi od priložnostnega pregleda, utesnjenega v odmerjenem prostoru ni moč kaj več zahtevati.

Jadranski koledar pa je Boris Pahor izpustil bržčas zato, ker sta v letošnjem zastopana oba, tako on kot njegov kritik, in ker bi tamkajšnje Pahorjevo naštevanje ne vzdržalo primerjave z urejeno, slogovno in v izraznem zaporedju brezhibno prozo kulturnega urednika Primorskega dnevnika. Te vrste prozo zasledimo še marsikod in je pravcata škoda, da so ob njej usahnili poveljni tržaški Razgledi.

Sicer pa je ocena pisana umirjeno; varčen v hvali bolj kakor v graji presoja ocenjevalec tudi Pahorjeva osebna mnenja iz zadržane pristojnosti, bi se reklo v tonu, ki je lasten tronu. Končno potrdi koristnost takih objav v italijanščini in mu je zlasti po volji, da so vsi slovenski šumniki v prispevku prišli srečno pod streho.

Tudi nam je bila po volji vestnost, ki je pri Italijanih nismo vajeni, ko gre za kakšno slovensko besedo. Celo dokaj bolj nam je bila všeč kakor informativni zvežič, ki je imel namen seznaniti tukajšnje Slovence z nastankom in delom reške Opere. Toda če je kritiku vodilo razpoloženje do neke stvari, in torej: bi, ne bi... potem je res bolje, da se je ne loti. In tako se je v tem primeru tudi zgodilo.

ODPRTO PISMO

UREDNIKU „GOSPODARSTVA“

Spoštovani gospod doktor,

zelo sem bil presenečen, ko sem 27. januarja v Vasem listu bral članek, v katerem se očetovsko vznemirjate ob pisanju Irene Zerjlove in ob moji skrbi za slovensko samobitnost (Zaliv, št. 4). Presenečen sem bil zato, ker je po navadi pisanje »Gospodarstva« trezno, če izvzamem neprizadeto poročanje o jezui, ki naj bi skazil za vse večne čase Šoško dolino. Ko pa v omenjenem članku govorite o gospodarskem položaju Slovenije, ne razmišljate kot ekonomski izvedenec, ampak kot dober pater familias in pomirjevalec razgretih duhov.

Seveda nimam namena, da bi v tem pismu načenjal tako zapletena vprašanja, rekel bi samo, da je absurd primerjati odnos italijanskih severnih provinc do italijanskega zaostalega juga z odnosom Slovenije do jugoslovanskega juga. Saj menda ne mislite enačiti vlogo Slovenije z vlogo province! Če pa naj bo Slovenija resnična republika, potem lahko pomaga jugoslovanskemu jugu toliko, kolikor to lahko stori potem, ko je uredila vsaj nujne zadeve doma. Recimo ceste na Primorskem, kraško gospodarstvo, šolstvo na Primorskem, otroško varstvo na Primorskem, pristanišče v Kopru, zaostale Brkine, ljubljansko železniško postajo, modernizacijo cest, tako na primer cesto Maribor-Ljubljana, itd.

Slovenci prav gotovo ne bodo nikdar rekli, da nočejo pomagati jugu, hočejo pa biti subjekt slovenske politike in slovenske ekonomije. Kako se to more in mora rešiti v federativno urejeni državi, ni moja stvar, stvar vseh Slovencev in tudi zato moja pa je, da se to uredi kolikor mogoče hitro in da se tako začne oblikovati nova podoba sodobnega slovenskega človeka.

To je danes absolutna nujnost takó za Slovenijo kakor za pokrajine, kjer zunaj Slovenije prebivajo Slovenci.

Kajpada zelo dobro razumem skrbi, ki jih kažete v svojem drugem članku dne 10. februarja, vendar mislim, da je čisto prav, če javno obravnavamo vprašanja, o katerih javno razpravljajo drugi, na primer Enzo Bettiza (*Mito e realtà di Trieste, All'insegna del pesce d'oro*, Milano 1966). Zakaj prav lahko se zgodi, da se bodo jutri dogodki razvijali mimo nas in preko nas.

Glede ekonomskega vprašanja v Sloveniji pa je pred kratkim v intervjuju zagrebškemu Vjesniku Matej Bor dejal, da Slovenija izvaža 65 odstotkov vsega svojega izvoza za konvertibilno valuto, a da kljub temu slovenske banke nimajo ne dinarjev ne deviz.

ZADNJA PAHORJEVA GLOSA, tista, ki jo je zalučal čez mejo, je dvignila dokaj prahu. Toliko pač, kolikor se ga je moglo nabrati v poldrugem mesecu ugibanj, kajti previdnost, ki je baje mati modrosti, omahljivcem vedno svetuje, da je treba potrpeti do primerne pobude (ali hausse, če govorimo o gospodarstvu). In tako se je rade volje počakalo, misleč: če hausse ne bo, tem bolje, kajti kot smo videli, tako in tako niso prinesli kdove kaj napredaj.

Toda pobuda je prišla. Prišla je iz Ljubljane, in če že ni bila takojšnja, je bila udarna, odprta in brezkompromisna, torej čisto na ravni Pahorjevega očitka in je takoj sprožila plaz citatov. Ne vemo, kako se bo Pahor temu plazu postavil po robu, vendar upajmo, da z lastno mislijo, potem ko nam ni neznana prilagodljivost citata in njegova uporabnost v polemični stiski. Vsekakor pa dvomimo, da bosta Pahor s časom in Zaliv s prostorom kos tako zahtevni terjatvi.

Hoteli bi le opozoriti na možnosti, ki jih ima posameznik v spopadu z organizirano skupnostjo. Nikakih, menimo, razen mučeniške palme. Toda takšno odličje v zmaterializirani dobi ne predstavlja posebnega dosežka, poleg tega bi bilo v popolni opreki z že pridobljenim prilastkom, potem ko ga je izjava UK ZKS proglasila za nekakšnega slovenskega Torquemada, kar pa je znova v hudem sporu z dejstvi, kot se bere, ker ima krvavorih-tarsko sodbo v zakupu samo oblastnik. Tako včeraj kot

Cepprav v omenjenem pogovoru Bor polemizira z mano, je njegovo gledanje na razmerje Slovenija - jugoslovanski jug vendar nekoliko bolj realistično kakor Vaše. Docela nestvarni pa ste, ko navajate kot dokaz, da slovenska kultura ni v nevarnosti, tone knjig in tone potiskanega časniškega papirja. Tudi na to dobite odgovor v Borovem intervjuju, kjer pravi, da Slovenija nima denarja za kulturo, ker ga oddaja tederaciji. A poglavitno, dragi doktor, nazadnje ni to, koliko knjig in koliko stotov časnikov gre na trg, ampak, kaksno je razpoloženje ljudi, ki časnike berejo, kakšen je njihov odnos do časnikov, kakšno je njihovo gledanje na sedanjost, pa njihova vera v slovensko prihodnost.

Glede tega bi Vam rad navedel odstavka, ki jih je (edinstven primer) napisal Jaka Stular v ljubljanskem »Delu« samo štiri dni pred Vašimi paternalističnimi opomini Zerjalovi in nji podobnim. Pravi Stular: »Vsi vemo: slovenski ljudje se obračajo v tem trenutku našega bivanja vase, razglabljaajo o sebi, o svoji poti in kam jih pelje.

Imamo dokumente, kjer je zapisanega in za naprej začrtanega marsikaj, plane in programe, pa se Slovencem zdaj in na tem mestu vendar zdi, da stoje na pesku.« (»Delo«, na Prešernovo 1967).

Da stoje na pesku.

K temu nimam kaj dodati. In mislim, da tudi Vi ne.

Razumljivo je, da se bojite škodljivih posledic, ki jih lahko ima razširjanje zamisli o slovenski samostojni državi. Vendar bi morali prav Vi, kot ekonom, vedeti, da če se imenitni drugačnosti slovenskega človeka, ki je pogojena v njegovi zgodovini in zemljepisni legi, da če se ti zavesti drugačnosti, pravim, pridruži še občutek gospodarske krivičnosti, potem ni nikak čudež, če slovenski človek začne razmišljati o samostojnosti.

V tem primeru pa ni modro, da obsojamo samo centrifugalne načrte, ampak da predvsem obsojamo anacionalno politiko in anacionalno ekonomiko, ki zmeraj bolj spodbujata Slovence, da iščejo drugačne rešitve za uveljavitev svoje samobitnosti.

Mislim, da sem tako ustregel Vaši želji, da bi spregovoril (»Gospodarstvo«, 24.2.1967), moram pa Vas opozoriti, da Vaša trditev v zadnjem odstavku, kjer pravite, da mene sploh niste omenili, ni resnična. Omenjate me v svojem prvem članku, ki me je, naj ponomim, presenetil in razočaral. Zakaj prav gotovo bo ta ali oni vlekli vodo na svoj mlin, vprašanje pa je, če ni precej kriv tudi tisti, ki je skopal korito, da je po njem voda lahko stekla do teh mlinov.

S spoštovanjem.

Trst, 24.3.1967.

Boris Pahor

dan. Pahor pa nima nikake oblasti; niti toliko ne, da bi samovoljno odločal o usmerjenosti Zaliva. Pove pač, kar ve, toda zdi se, da ve, kaj pove!

Bilo mu je pač na tem, da ne zamudi roka, da se namreč vnaprej otrese očitka, ki so ga bili in so ga še vedno deležni vsakovrstni spreobrnjenci, denimo po zadnji vojni ali po zadnjem ideološkem sporu v komunističnem svetu ali po pravkaršnjih premikih v jugoslovanskem življenju, in češ: povedal sem vam bil že včeraj, rojaki, kar mi vi pripovedujete danes!

Navsezadnje niti ne kaj več, kakor dnevni in periodični jugoslovanski tisk, le da je skozi leto in dan razdrobljene očitke zgostil v nekaj drastičnih stavkih. Pokončnemu človeku, ki ne pozna političnega ovinkarstva, se to kaj rado primeri. Njegova popularnost, seveda, ta utrpi pri tem precejšnjo škodo. Vendar ne tolikšne, kolikršna prizadene priljubljenost vere ali postave, ki skuša nad sramežljivim vračanjem na shojena pota še naprej mahati z banderom izjajavljenih teorij.

Kakor nam je žal, da nismo vedno in povsod Pahorjevih misli, bodo naše iskrene želje vedno na njegovi strani. Vendar bi želeli, da bi tako on kot njegovi sobesedniki vsaj Cankarju privoščili malce oddiha. Močno namreč dvomimo, da bi bil Vrhnčan voljan spuščati se v vlogo posrednika in vsakokratnega razsodnika v tej naši zmedi.

Uredništvo

CVETKE IZ DOMAČIH LOGOV

»Skladatelj L. M. Škerjanc se je rodil 17. decembra 1966...«

(Naš tednik, Celovec, 5.I.1967)

»Gosta črna brada združena z brkami...«

(Katoliški glas, Gorica, 26.I.1967)

»...po poklicu upokojeni učitelj...«

(Večer, Maribor, 8.II.1967)

»...ko je bil Trst v coni B...«

(Večer, Maribor, 8.II.1967)

»Kot se je predvidevalo, so imele karabinjerske preiskave, v zvezi z afero o tatvinah in prekupčevanju z umetninami in starinami, nepričakovan razvoj«

(Primorski dnevnik, Trst, 15.II.1967)

»izbor iz tujih častnikov in revij.«

(Naši razgledi po svetu, Ljubljana, 11.III.1967)

»Naši ljudje zlepa ne bodo pozabili... na obe solistični baletni kopiji Vere Vasiljevič in Mustafe Zubiča ter Vere Bogdanovič in Jože Komljenoviča.«

(Primorski dnevnik, Trst, 14.III.1967)

Kaj pa izvirnika?

»Posvetovanje o ladijskem pogonu ladij. Udeležilo se ga je več kot petdeset ladjedelniških strokovnjakov.«

(Delo, Ljubljana, 5.IV.1967)

Zdaj lahko še pričakujemo, da bodo strokovnjaki odkrili kolo.

»Kaže da sta okostnjaka eden moški, druga pa ženska.«

(Katoliški glas, Gorica, 6.IV.1967)

Otroci, kar brez strahu: vam, vsaj za sedaj, takšna slovenščina še prizanaša!

Bolhofer

Slovenski knjižni trg je letos obogatila lepo opremljena knjiga

Narava

velikega formata, z barvnimi in črnobelimi prilogami.

To je prva izmed osmih knjig, ki bodo sestavljale

SODOBNO ILUSTRIRANO ENCIKLOPEDIJO

Celotna zbirka stane Lit. 35.000.

Naročila sprejema

TRŽAŠKA KNJIGARNA

T R S T, Ulica sv. Frančiška 20
Telefon 61-792

Podjetje Ivana

ELEKTROMEHANIČNA DELAVNICA
ZA AVTOMOBILE IN MOTOCIKLE

T R S T
Ulica Giulia 28 - Telefon 96742

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

TATIANA PANJEK

TRST

Ul. Mazzini 7
Telefon št. 37-636

GOSTILNA

Ostrouška

T R S T

Ulica S. Nicolò 1
Telefon 37-918

ZLATARNA

Splendente

(ŠKERLJ)

T R S T

Telefon: 23 379
Ulica Fabio Filzi 5

ŽENSKA IN MOŠKA OBLAČILA
V TRGOVINI

„WERK“

CAMPO S. GIACOMO 6 - T R S T

VISTA

TRST

Ul. Carducci 15
Tel. 29-656

naočniki
precizna šestila
fotografski in
filmski aparati

COMMERCIO

GENERALE

RAPPRESENTANZE

d. z o. z. - Uvoz - Izvoz

T R S T

Ulica Geppa 9
Telefon: 37-940
28-352

Kerže

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI PRED-
METI

VSE ZA DOM!!!!

PRALNI STROJI

HLADILNIKI

T R S T

Piazza S. Giovanni 1

Telefon: 35-019